

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

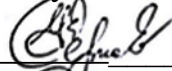
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально науковий інститут комп'ютерних наук та управління проектами

Кафедра управління проектами

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 Чернов С.К.

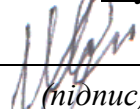
«09» грудня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

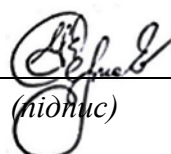
на здобуття ступеня вищої освіти «**магістр**»

на тему: Управління проектом формування системи еколого-орієнтованої діяльності
на підприємствах малого бізнесу

Виконав: студент 6173м групи

 Шчурівський В.В.
(підпис)

Керівник роботи: д.т.н., професор
(посада, науковий ступень вчене звання)

 Чернов С.К.
(підпис)

Миколаїв – 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

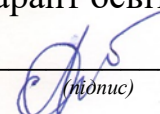
Навчально науковий інститут комп'ютерних наук та управління проєктами
Кафедра управління проєктами

Спеціальність 101 Екологія

Освітня програма «Управління екологічними проєктами»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

 Літвак О.А.
(підпис)

«09» грудня 2025 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту **Шараєвському Володимирі Володимировичу**

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Управління проєктом формування системи еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах малого бізнесу

Керівник роботи д.т.н., професор Чернов С.К.

Затверджені наказом ректора № 1406-УЧ від «04» грудня 2025 року

2. Термін подання роботи: до 09.12.2025 р.

3. Вихідні дані по роботі: фахова література, довідники з управління проєктами, матеріали конференцій, репозитарій університету

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів)

Розділ 1. Теоретичні засади управління проєктами формування еколого-орієнтованої діяльності

Розділ 2. Аналіз систем управління розвитком екологічного підприємництва

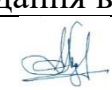
Розділ 3. Розробку проєкту управління еколого-орієнтованою діяльністю на малих підприємствах та підвищення її ефективності

Розділ 4. Методичні засади оцінювання ефективності системи управління екологічними ризиками на підприємствах малого бізнесу

Розділ 5. Охорона праці

5. Перелік презентаційних матеріалів виконаний в програмі Power Point

6. Консультанти розділів роботи

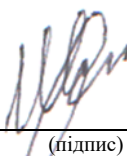
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Охорона праці	Мозговий А.М., доцент		

7. Дата видачі завдання 16. 09. 2025 р.

Календарний план

№	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Вивчення літературних джерел з предмету дослідження	Вересень 2025	виконано
2	Складання розгорнутого плану магістерської роботи та ознайомлення керівника з планом кваліфікаційної роботи	Вересень 2025	виконано
3	Написання розділу 1	Вересень 2025	виконано
4	Написання розділу 2	Жовтень 2025	виконано
5	Написання розділу 3	Листопад 2025	виконано
5	Написання розділу 4	Листопад 2025	виконано
6	Написання розділу 5	Листопад 2025	виконано
7	Оформлення магістерської роботи	Грудень 2025	виконано
8	Передача магістерської роботи рецензенту для рецензування	Грудень 2025	виконано
9	Передача магістерської роботи науковому керівникові для написання відгуку	Грудень 2025	виконано
10	Попередній захист магістерської роботи	09.12.2025	виконано
11	Захист магістерської роботи	24.12.2025	виконано

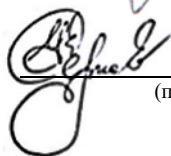
Студент

(підпис)

В.В.Шараєвський

(ПІБ)

Керівник роботи

(підпис)

Чернов С.К.

(ПІБ)

АНОТАЦІЯ

Шараєвський В.В. Управління проєктом формування системи еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах малого бізнесу. Кваліфікаційна робота зі спеціальності 101 Екологія освітньої програми «Управління екологічними проєктами». Миколаїв: НУК ім. адм. Макарова. 2025. 113 с.

Кваліфікаційна робота присвячена управлінню проєктом формування системи еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах малого бізнесу.

У роботі розглянуто концепцію сталого розвитку, як найефективнішого підходу щодо впливу господарської діяльності на навколишню середовище, вирішення питання про поєднання отримання економічної вигоди та зниження негативного впливу на навколишнє середовище. Визначено основні підходи до оцінки доцільності впровадження еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах малого бізнесу. Досліджено економічні відносини в еколого-орієнтованій діяльності на малих підприємствах промислового економічного комплексу України. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення методології та методичного інструментарію впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах малого бізнесу.

Ключові слова: зелена економіка, екологічне підприємництво, екологія, малий бізнес, екологічний менеджмент, озеленення.

ABSTRACT

Sharaievskiy Volodymyr. Project management of the formation of a system of ecologically oriented activities at small business enterprises. Qualification work in specialty 101 Ecology educational program "Management of environmental projects". Mykolaiv: Admiral Makarov National University of Shipbuilding. 2025. 113 p.

The qualification work is devoted to the project management of the formation of a system of environmentally-oriented activities at small business enterprises.

The paper examines the concept of sustainable development as the most effective approach to the impact of economic activity on the environment, solving the issue of combining economic benefits and reducing the negative impact on the environment. The main approaches to assessing the expediency of implementing environmentally-oriented activities at small business enterprises have been determined. Economic relations in ecologically oriented activities at small enterprises of the industrial economic complex of Ukraine were studied. Recommendations for improving the methodology and methodological tools for the implementation of the environmental management system at small business enterprises are offered.

Keywords: green economy, ecological entrepreneurship, ecology, small business, environmental management, greening.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	11
1.1 Зелена економіка, її сутність, принципи та глобальні тенденції розвитку ...	11
1.2 Роль і місце малого бізнесу у соціально-економічному розвитку та його вплив на екологічний стан	14
1.3 Зарубіжний досвід розвитку екологічного підприємництва.....	20
РОДІЛ 2 АНАЛІЗ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	29
2.1 Оцінка потенціалу для розвитку екологічного бізнесу.....	29
2.2 Цілі, принципи та характеристика діючих систем організації та управління охорони навколишнього середовища на підприємствах малого бізнесу	36
2.3 Методологічні засади визначення еколого-економічної ефективності підприємств малого бізнесу	46
РОДІЛ 3 РОЗРОБКА ПРОЕКТУ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО - ОРІЄНТОВАНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	56
3.1 Впровадження системи екологічного менеджменту та його інтеграція в стратегію розвитку малих підприємств.....	56
3.2 Особливості застосування інструментів екологічного менеджменту діяльності малих підприємств.....	63
3.3 Еколого-економічна оцінка ефективності діяльності суб'єкта екологічного підприємництва	68
РОЗДІЛ 4 МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ	87
4.1. Теоретико-методичні основи оцінювання ефективності управління екологічними ризиками на малих підприємствах	87
4.2. Формування методичного інструментарію оцінювання ефективності управління екологічними ризиками підприємства	94
4.3. Оцінювання стану ефективності управління екологічними ризиками	98
РОДІЛ 5 ОХОРОНА ПРАЦІ.....	101
ВИСНОВКИ	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112

ВСТУП

В останні десятиліття світова спільнота зазнає змін. Бізнес вже не є діяльністю, для якої єдина мета це отримання прибутку. Сьогодні спостерігається нерозривний зв'язок бізнесу з соціальними та екологічними питаннями, що ставить нові завдання перед керівниками підприємств у багатьох галузях економіки. Одна з таких задач для бізнесу - вирішення питання про поєднання отримання економічної вигоди та зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що зростаюча роль міжнародних екологічних організацій (Грінпіс, ЮНЕП, Світовий фонд дикої природи та ін.), разом із трендом «зеленого споживання» тягнуть за собою заходи, які компанії змушені вживати, щоб знижувати своє негативний вплив на довкілля. Тренд «зеленого споживання» являє собою придбання, використання та переробку екологічно дружніх товарів і послуг, і активно набирає обертів. Підприємці намагаються знижувати матеріаломісткість виробництва, застосовувати нові технології та «екологізувати» господарську діяльність загалом.

Щодо впливу господарської діяльності на навколишню середовище найефективнішим підходом є концепція сталого розвитку. Нові походи до впливу господарської діяльності на навколишню середу повинні насамперед більш точно кількісно оцінювати екологічні процеси з погляду економіки, а економічні реалії – з погляду екології [9].

Згідно з дослідженнями, проблем у визначенні цілей та принципів концепції сталого розвитку в підприємств немає. Проте, спостерігається серйозна похибка у впровадженні цих принципів та розробці інструментів оцінки ефективності діяльності у галузі екології. Створення нових видів економічної активності, додаткових робочих місць, наприклад, за рахунок розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності, формування ринку екологічних товарів та послуг - це те, до чого призводить забезпечення цілей стійкого розвитку. Ця проблема тісно пов'язана з реалізацією стратегії екологічно

орієнтованого підприємництва як одного з найважливіших напрямів екологічної модернізації процесів виробництва та споживання.

Мета дослідження полягає в оцінці доцільності впровадження еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах малого бізнесу.

Мета, що поставлена в роботі, зумовила необхідність рішення наступних завдань:

- дослідження напрямків та тенденцій розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в Україні та за кордоном;
- виявлення ролі та місця малих підприємств в оздоровленні навколишнього середовища та забезпечення принципів сталого розвитку;
- аналіз заходів підтримки розвитку екологоорієнтованого бізнесу в Україні та за кордоном;
- аналіз існуючих методів оцінки еколого-економічної ефективності малих підприємств;
- обґрунтування пропозицій щодо впровадження систем екологічного управління на малих підприємствах;
- розрахунок ефективності діяльності підприємства-представника екологічного підприємництва.

Об'єктом дослідження є процеси формування еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні засади впровадження проєктів еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у процесі виконання магістерської роботи другого (магістерського) рівня вищої освіти застосовувалася сукупність загальних та специфічних наукових методів як: систематизації та узагальнення – для визначення сутності та принципів проєктно – орієнтованого управління; фінансово- економічний аналіз – для дослідження зміни показників інноваційної діяльності підприємства та їх відхилення від нормативних значень; економіко-управлінський аналіз – для оцінювання проєктно – орієнтованого управління інноваційним розвитком дослідження;

метод причинно-наслідкового аналізу – для розроблення науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення проєктно – орієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства; метод дисконтування – для оцінювання ефективності запропонованих заходів.

Наукова новизна полягає у вдосконаленні методології та методичного інструментарію впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах малого бізнесу.

Базою теорії та методології роботи стали дослідження в галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, матеріали міжнародних екологічних стандартів ISO серії 14000, Закон «Про охорони навколишнього природного середовища» та інші нормативні акти, постанови Уряду України з питань охорони навколишнього середовища та розвитку економіки природокористування.

У роботі застосовувалися методи аналізу, вивчення, узагальнення, статистичного спостереження, методи зведення та угруповання матеріалів статистичного спостереження. Положення та висновки даної роботи засновані на наукових працях зарубіжних та вітчизняних авторів у галузі корпоративної діяльності соціальної відповідальності, екологізації малого бізнесу, а також різні рейтинги, статистичні звіти, статті, великі інтернет публікації.

В економічній літературі розглядаються визначення таких понять як: «малий бізнес», «підприємництво», «малі підприємства», «середній бізнес», «великий бізнес» та інші. «бізнес» – у перекладі з англійської означає справа, діяльність, заняття. Поняття «бізнес» можна охарактеризувати як «самостійну, що здійснюється під особисту майнову відповідальність за діяльність окремих громадян, яка спрямовано отримання прибутку чи економічної вигоди у інший формі». Аналіз визначень поняття «бізнес» показав, що «це перш за все діяльність приватних осіб та організацій. Він створений на приватній, недержавної форми власності. При цьому існує наявність державного малого підприємництва». У сучасних економічних словниках мале підприємство характеризується наступним чином: «Мало підприємство – невелике

підприємство будь-якої форми власності, що характеризується, перш за все, обмеженою кількістю працівників і займає вкрай невелику частку, загалом країною, регіону в обсязі діяльності, яка є профільною для підприємства».

Нині у вітчизняній економічній науці достатньо широко досліджуються питання підприємництва та участі держави в цьому процесі.

Дослідженню питань теорії та практики малого бізнесу присвячені наукові дослідження таких вчених як: класики економічної науки Р. Гільфердінг, П. Друкер, Р. Кантильон, А. Маршал, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Й. Шумпетер, а також сучасні дослідники, такі як О. Анісімов, Е. Бухвальд, К. Буш, О. Віленський, В. Гамза, О. Горшеніна, А. Ковальова, К. Кунце, М. Лапуста, О. Малієва.

Магістерська робота на тему: «Управління проектом формування системи еколого-орієнтованої діяльності на підприємствах малого бізнесу» містить 113 сторінок, 26 таблиць, 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Зелена економіка, її сутність, принципи та глобальні тенденції розвитку

Економічна діяльність людини впливає на довкілля з давніх-давен. За своєю суттю економічна діяльність та підприємництво як одна з її форм є способом розширення природного довкілля людини в умовах обмежених природних ресурсів та фізичних можливостей *homo sapiens*. Вже в давнину виникли і перші механізми регулювання цього впливу (особливо охороняються природні території, заборони на полювання та вирубування лісу та ін.). Однак усвідомлення необхідності раціонального та науково обґрунтованого підходу до господарської діяльності як системи, яка враховує інтереси живих та майбутніх поколінь, прийшло лише у XX ст. Стійкий розвиток економіки та гармонійна взаємодія з навколишнім середовищем – це пріоритетні та життєво важливі орієнтири для всього світового співтовариства. У вересні 2015 року на саміті ООН з питань сталого розвитку представники 193 країн визначили 17 основних цілей, позначених у підсумковому документі «Перетворення нашого світу: повістка дня у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Виснаження природних ресурсів та негативні наслідки погіршення стану довкілля названо основними проблемами наступних років.

Підтримка держав, налагодження міжнародного співробітництва в вирішенні глобальних проблем необхідні для забезпечення сталого розвитку світової та національних економік. Ідея щодо впровадження нової моделі «зеленої економіки», де збільшуються екологічні ризики, екологічний дефіцит та соціальна нерівність не забезпечують матеріальне благополуччя, що прийшла на зміну моделі «ресурсоємкою економіки». Так, у 2016 році на саміті G20 у місті Ханчжоу лідери країн визнали важливість зеленої економіки та необхідність збільшення обсягів зеленого фінансування для підтримки екологічно стійкого зростання на глобальному рівні. Модель сталого розвитку економіки стає

пріоритетною. Структура концепції сталого розвитку визнає нерозривність трьох аспектів - соціального, економічного та екологічного.

У міжнародних джерелах можна зустріти термін «троїстої результативності». Згідно з науковими розрахунками, поточні зусилля країн щодо зниження згубного впливу на довкілля не виправдовують своїх очікувань.

Виникають складнощі в процесі реалізації принципів та правил, які закладені у міжнародні угоди. Причинами цього названо різні розуміння державами необхідного внеску, який має бути внесений до такого роду зниження. Крім того, слабо розвинене використання інструментів кількісної оцінки змін навколишнього середовища, що визначають прогрес переходу до зеленої економіки.

З появи ініціативи щодо створення «зеленої» економіки кількість визначень та трактувань даного поняття постійно зростає. Крім того, набула поширення низка інших термінів, наприклад «зелене зростання» або «озеленення економіки». Ці терміни використовуються як взаємозамінні у тих дедалі ширшого кола галузей економіки.

Найбільш популярним є визначення, сформульоване ЮНЕП: «Зелена» економіка – це економіка, яка забезпечує довгострокове підвищення добробуту людей та скорочення нерівності, при цьому дозволяючи майбутнім поколінням уникнути суттєвих ризиків для навколишнього середовища та її збіднення» [8].

У документі також наголошується на взаємозв'язку «зеленої» економіки та сталого розвитку. Важливим аспектом є інтеграція екологічної та економічну політику. Внаслідок такої інтеграції мають бути виявлено нові потенційні джерела економічного зростання, які не створюють при цьому «нестійкого» навантаження на природні багатства.

При переході до «зеленої» економіки потрібно застосування широкого діапазону заходів, які включають:

- економічні інструменти (податки, субсидії та схеми торгівлі);
- заходи державного регулювання (впровадження стандартів);

– заходи неекономічного характеру (добровільна ініціатива, відкриту інформацію).

Спираючись на три основні аспекти концепції сталого розвитку, зеленої економіки застосовуються три основні показники прогресу:

1. Ступінь економічної трансформації з акцентом на інвестиції та зростання у зелених секторах.

2. Слід розвитку, враховуючи видобуток та виснаження ресурсів.

3. Добробут суспільства, з урахуванням доступу населення до основних ресурсів, охорони здоров'я, освіти та соціальної забезпеченості.

У доповідях зустрічається питання вирішення двох однаково важливих завдань під час переходу до «зеленої» економіки: підтримка структури та функцій екосистем (відновлення екосистем) та вироблення підходів, які дозволяють знизити видобуток ресурсів при споживанні та виробництві, а також скоротити відповідний вплив на довкілля (ресурсоефективність). У таблиці 1 представлені найбільш освітлювані питання «зеленої економіки» та ресурсоефективності.

Таблиця 1.1

Пріоритетні теми «зеленої» економіки та ресурсоефективності

«Зелена» економіка	Ресурсоефективність
• Відновлювані джерела енергії (включаючи гідроенергію, біопаливо та біомасу) • Енергоефективність • Мобільність (якість повітря, викиди та шум) • Промисловість (викиди, скиди та утворення відходів) • Інновації • Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) та стратегічна оцінка впливу (РЗВ) • Управління (включаючи інституційну організацію та багатосторонні природоохоронні угоди) та огляди результативності	• Використання природного капіталу (включаючи зв'язок лісового та сільського господарства та процесів урбанізації з використанням та деградацією земель, ґрунтів, водних ресурсів та біорізноманіття) • Ефективність використання водних ресурсів у промислових, сільських та міських зонах • Аналіз життєвого циклу • Екологічний облік • Моделі сталого споживання та виробництва • Туризм

екологічної діяльності • Корпоративна соціальна відповідальність та екологічна звітність • Видобуючі галузі	
---	--

Висновок: питання, наскільки природні ресурси (природний капітал) можуть бути замінені іншими видами капіталу, що активно обговорюється вченими економістами. При цьому дослідники відводять особливу роль зниженню матеріаломісткості виробництва, застосування нових технологій та «екологізації» господарської діяльності в цілому.

Науковці з багатьох областей давно аналізують завдання про те, наскільки важливим є екологічне підприємництво у питанні рішення екологічних проблем у ХХІ столітті. Розвиток екологоорієнтованих малих та сфері, задовольнити які без розвитку технологій не можна. Це стимулює та забезпечує подальший розвиток даного ринку.

1.2 Роль і місце малого бізнесу у соціально-економічному розвитку та його вплив на екологічний стан

Хоча на перший погляд і здається, що вплив малих та середніх підприємств на екологію незначно, разом їх вплив є дуже суттєвим. Все більше стає підприємств, які усвідомлюють вигоди від екологічно чистого виробництва, а саме, скорочуються витрат на сировину та матеріали, дотримуються екологічних норм, покращуються відносини з клієнтами та імідж компанії. Але незважаючи на це, можливості у таких підприємств часто обмежені і далеко не всі розуміють, що добрі екологічні показники можуть стати конкурентною перевагою.

Екологізація економіки країни в першу чергу має починатися з скорочення впливу на навколишнє природне середовище малих та середніх підприємств, які виробляють товари та послуги. Адаптивність, гнучкість, швидкість реакції малого бізнесу покликані вирішувати безліч складних завдань нормалізації відносин сучасного суспільства із природою. Серед таких завдань підвищення енергоефективності, ресурсоефективності, питання утилізації та вторинного

використання відходів, водоефективність, контроль за використанням ресурсів, впровадження систем моніторингу, екологічного менеджменту та ін. Варто зауважити, що стабільність соціально-економічних структур безпосередньо залежить від малого підприємництва. Воно формує ту господарське середовище, яке може називатися соціально-економічно стійкою. Мале підприємництво дає істотну частку суспільного продукту, що забезпечує зайнятість трудового населення тощо.

Характеристикою розвитку громадянського суспільства може бути рівень розвитку малого підприємництва. Юридичне визначення малих підприємств варіюється по країнах та галузях. Показники, які враховуються під час класифікації підприємств: чисельність працівників, обсяг продажу (оборотний капітал), вартість активів, чистий прибуток. Класифікують за одним показником або в комбінації. У України прийнято таке визначення малого підприємництва – це підприємство з чисельністю 16-100 співробітників, виручка від діяльності якого чи балансова вартість його активів не перевищують 200 млн. грн. за наслідками звітності попереднього року» [44].

При цьому розмір конкретного підприємства ніяк не відбивається на механізмах природоохоронного регулювання, їх фокус спрямований на величину екологічного ризику. Відмінності є у видах діяльності та установках з низьки рівнем екологічного ризику. У нормативних документах можна також зустріти облік певної специфіки бізнесу. До критеріїв оцінки ризику відносять величину екологічного збитку, який завдає регульований об'єкт та екологічні показники оператора об'єкта (наявність системи екологічного менеджменту, документоване підтвердження відповідності екологічним нормативам). На спрощений режим регулювання можуть розраховувати підприємства із низьким рівнем ризику.

В Україні мале підприємництво розвивається досить повільно, що є причиною відсутності суттєвих позитивних зрушень у структурі реального сектора нашої економіки.

Але малі фірми важливі для «зеленого» зростання, вони є рушійну силу еко-інновацій та стають ключовими гравцями «зеленої» промисловості, що зароджується. Нові фірми особливо відрізняються креативним та інноваційним підходом. Вони готові до радикальних нововведень, розробок біоенергетичних рішень, застосування еко-інновацій у широкому спектрі галузей, і навіть перегляду існуючих бізнес-моделей.

Однак, на шляху впровадження стійких методів ведення бізнесу та використання екологічно-орієнтованих комерційних можливостей, малі підприємства найчастіше стикаються з нестачею ресурсів: через розміру підприємства, дефіциту кваліфікованих кадрів та обмежень у знання. Часто відсутня інформація про безліч фінансово привабливі можливості екологізації. Широке поширення отримала помилкову думку, що екологізація тягне за собою технічні складності, навантаження та витрати. Крім того, через брак ресурсів керівники малого бізнесу часто стурбовані високими ризиками та неохоче інвестують у нові технології, оскільки важко визначити їх термін окупності.

Докладніше внутрішні та зовнішні бар'єри для малих підприємств шляхи до сталого розвитку та впровадження систем екологічного менеджменту представлені у таблиці 2. Обмеженість ресурсів та нестача технічних знань та умінь, безумовно, призводить до формування скептичного відношення малих підприємств до економічних вигод, потенційних переваг перед конкурентами та підвищення репутації в очах споживачів, пов'язаних з покращення показників у сфері екології.

Таблиця 1.2

Бар'єри для (малих) підприємств

Бар'єр	Опис	Ступень впливу
Ресурси	– Нестача фінансових ресурсів, що виділяються для вирішення екологічних проблем – Нестача тимчасового ресурсу – Недостатні інвестиції у підготовку персоналу	Висока

	– Обмеження на інвестиції, зумовлені витратами	
Відношення та корпоративна культура	– Недостатній рівень компетентності та потенціалу трудового колективу – Скептицизм щодо потенційного скорочення витрат та ринкових вигод – Переважання короткострокового планування діяльності	Середня
Рівень інформативності	– Відсутня інформація про сучасні організаційних та технічних рішеннях, що дозволяють підвищити екологічну результативність – Низький рівень поінформованості про організаціях, що надають підтримку, та джерел інформації	Висока
Оцінка економічної ефективності	– Відсутність єдиної методики оцінки результатів діяльності – Різні показники для різних галузей та секторів	Висока
Законодавчі норми	– Не обізнані про законодавчі норми, що регулюють їх діяльність – Немає уявлення про те, в чому полягає відповідність законодавству – Великий обсяг нормативних актів, та постійне внесення правок	Середня
Ризик	– Високі ризики при інвестуванні в проекти – Еколого-економічні ризики	Середня

Для малого бізнесу екологізація діяльності переважно процес добровільний, залежить від цілей та переконань керівництва чи групи осіб, мають вплив на організацію. Так, готовність інвестувати в екологічні проекти, більш енергоефективні та безпечні для навколишнього середовища виробництво

висловлюють багато малих підприємств. Але для фінансування інвестицій є необхідність у надійних партнерах та належної нормативної основи.

У сучасних умовах економічного розвитку країни для успішного функціонування малого бізнесу необхідний його тісний контакт із великим бізнесом. Максимальна ефективність взаємодії малого та великого бізнесу проявляється при формуванні кластерів у різних сферах та на різних етапах виробничо-господарських циклів. Встановлення активних комерційних зв'язків у діловому світі досягається за допомогою політики державного економічного регулювання, шляхом створення механізму взаємодії. Однак основні концепції ще недостатньо відпрацьовані. Найпоширеніші проблеми взаємодії економіки та екологічної політики полягають у наступному:

1. Відсутня система координації та чітких цілей екологічної політики. На даний момент можна відзначити рішення лише окремих задач, таких як: зменшення твердих відходів, очищення води та ін.

2. Немає контролю за реалізацією екологічної політики.

3. Економічні інструменти використовують у обмеженому обсязі.

Малі підприємства потребують державної підтримки при переході на «зелену» модель економіки. Така підтримка може бути надана у вигляді допомоги у роз'ясненнях нормативно-правових актів, облік у них потреб малого бізнесу; надання детальної інформації про всіх наявних варіантах екологізації діяльності, практичних та фінансових аспекти; використання фінансових стимулів. Це допоможе малому бізнесу більше впевнено здійснювати інвестиції в еко-зберігаючі технології та систему екологічного менеджменту.

Серед різних форм малого підприємництва екологічне розвиток найменш вивчений. Через складнощі в екологічній сфері країни, марнотратства у використанні природних ресурсів, відсутність ефективної

Системи охорони навколишнього середовища складно окремо виділити екологоорієнтоване мале підприємництво.

Розвиток екологічного бізнесу є необхідною умовою для впровадження у України інноваційних технологій. При цьому екологічний бізнес розглядається

не тільки як екозахисна діяльність та розробка екотехнологій, які сприяють зниженню навколишнього забруднення середовища, а й у першу чергу, як виробництво необхідних товарів та послуг, здатних приносити прибуток і при цьому бути ресурсо- та енергозберігаючими.

Фундаментом екобізнесу називають концепцію екоефективності, яка була запропонована фахівцями з інституту Вупертал у Німеччині. У поняття «екоефективність» вкладають ідею створення товарів та послуг з найнижчим рівнем використання всіх видів природних ресурсів. У розрахунок цього показника включають витрати природних ресурсів, зокрема і енергетичні, і що дуже важливо на всіх стадіях життєвого циклу продукції (видобуток природної сировини, виробництво, споживання, безпечна утилізація кінцевого продукту) [14].

Автори концепції вважають, що такий підхід призводить до зниження витрат виробництва та сприяє зміні механізмів ринку. Кінцевим результатом може стати скорочення виробництва енергоємних та матеріаломістких продуктів, поява напрямків для нових товарів, які створюються з допомогою інноваційних екологічно чистих технологій. Основним важелем стимулювання розвитку екологічного бізнесу, називають запровадження «зелених» податків.

В цілому, для доквілля можна виділити достатньо переваг екологічної ефективності:

- скорочення викидів небезпечних елементів;
- підвищення довговічності та терміну придатності продуктів;
- перехід до відновлюваних джерел енергії;
- скорочення обсягу використовуваних ресурсів;
- зниження матеріаломісткості та енергоємності при виробництві товарів та послуг;
- впровадження утилізації, сортування сміття, переробки відходів;
- підвищення відповідальності бізнесу у сфері охорони навколишнього середовища.

Активна діяльність з розвитку екологічного підприємництва почалася в 80-х роках минулого століття в розвинених країнах, насамперед у країнах НАТО та Європи.

1.3 Зарубіжний досвід розвитку екологічного підприємництва

Вже понад півстоліття у передових країнах пріоритет розвитку спрямований на збереження природного середовища та економічне зростання шляхом підвищення ресурсної ефективності. У країнах на всю розробляються комплексні державні природоохоронні програми, розвивається законодавство, яке жорстко регламентує захист екології, активно виявляють себе політичні партії «зелених», громадські організації, що борються за охорону довкілля тощо.

Варто зауважити, що у зарубіжних країнах широко визнано науковий підхід, у якому довкілля розглядається як форма природного капіталу держави, нарівні з фізичними чи фінансовими основними засобами. Тому заподіяння шкоди навколишньому середовищу аналогічно зменшення капіталу, в перспективі знижує вартість періодично принесених їм відсотків (чи потоку доходів) [10].

Екологічні проблеми – це основний фактор розвитку екологічного підприємництва у зарубіжних країнах, а й в Україні. Спостерігається прямий зв'язок збільшення кількості проблем із розширенням господарського життя в країнах та постійно зростаючим шкідливим впливом людини на природі. Для вирішення таких проблем особлива увага приділити екологічному підприємству. Напрямок підприємницької діяльності активно розвивається в сучасних країнах, метою якого є досягнення узгодження інтересів бізнесу та держави. Активна діяльність з розвитку екологічного підприємництва почалася наприкінці 70-х – початку 80-х років минулого століття. Однак у зарубіжних країнах досвід розвитку механізмів економічного стимулювання природоохоронної діяльності накопичується та застосовується з початку століття.

Спочатку свого становлення світова екологічна політика переважно була представлена заходами заборонного характеру та запровадженням прямого

нормування викидів забруднюючих речовин. Багаторівнева система контролю за викидами на той момент була єдиним ефективним інструментом. Вона впроваджувалась на європейських підприємствах і була підкріплена значними штрафами. Ці штрафи реально змушували підприємства знижувати викиди, після чого виникла ціла галузь промисловості, яка спеціалізувалася на проектуванні, виробництві та впровадженні обладнання, що забезпечує зменшення кількості викидів забруднюючих речовин, переробку відходів виробництва, очищення стічних вод. «Протягом 1970-1990-х років. Екопром був одним із головних адресатів прямої фінансової підтримки як з боку бюджету ЄС, так і в рамках промислової та науково-технічної політики Євросоюзу, наприклад, програм «Альтенер» та «Альтенер-2», які передбачають зростання частки відновлюваних джерел енергії у структурі енергоспоживання» [9].

Екологічна промисловість, що розвивається, у свою чергу, стала причиною виникнення цілої системи державних ініціатив, що реалізуються у сфері екології. Наразі фокус ключових питань екологічної політики країн ЄС, у тому числі України, спрямований на спеціальні екологічні програми. США та країни Західної Європи були ініціаторами, які створили Всесвітня промислова конференція з екологічного управління. Увага великого бізнесу у 90-х роках привернули кілька десятків провідних компаній світу, які створили Раду підприємців. Вони висвітлювали питання сталого розвитку, привертати увагу до вирішення екологічних проблем, встановлювали своїх членів жорсткі екологічні стандарти.

Екологічні норми, які з кожним разом стають все жорсткішими, сприяють розвитку екобізнесу у цих країнах. У передових європейських країнах діють правове природоохоронне регулювання промисловості, засноване на засадах технологічного нормування, діють механізми вироблення балансу інтересів та відшкодування збитків.

Немалу роль у процесі охорони навколишнього середовища у розвинених країнах грає соціально відповідальний бізнес. Активна природоохоронна позиція займається останніми роками передовими компаніями. Все частіше вони не

тільки дотримуються екологічного законодавства, але й самі виступають ініціаторами, пропонують ідеї, які спрямовані на жорсткість природоохоронних норм, насамперед у своїх корпораціях. Нерідко ініціативи бувають жорсткішими, ніж навіть прописані у законодавстві [18].

На сьогоднішній день лідируюча позиція належить таким країнам, як США, Японія та країни Західної Європи. Ці країни активно впроваджують природоохоронні технології та експортують екологічно орієнтовані продукти. Згідно зі статистичними даними, на Німеччину припадає 43 відсотки екологічних патентів на продукцію та товари, які користуються попитом у всіх країнах. «Обсяг продукції, що виробляється на екологічному ринку за оцінками деяких фахівців оцінюється від 600 млрд. до 2 трлн. доларів, а темпи зростання становить від 5,5 до 7 відсотків на рік» [17].

Країни, які ефективно використовують свої екологічні активи, мають більше шансів досягти економічного процвітання. У Європейському союзі на найближчі десятиліття одним із головних стратегічних проектів розвитку оголошено «Європейський зелений курс» він передбачає досягнення углеродонейтральності до 2050 року. Зараз обсяг викидів парникових газів ЄС знаходиться на позначці близько 3,3 млрд т на рік, України ж рівень викидів оцінюється в 1,68 млрд т. Програма вимагає колосальних вкладень, близько 1 трлн. євро. Кошти передбачається отримувати, залучаючи приватний бізнес, інвестиції у «зелені» проекти та висновок капіталу з тих, що втратили свою актуальність, застарілих «брудних» галузей. Єврокомісія ставить пріоритетні питання створення економіки замкнутого циклу, розвиток «зелених» технологій, досягнення декарбонізації металургійного сектора до 2030 року, а також запровадження основного інструменту – це податку товари з великим вуглеводневим слідом [30]. Річні викиди в США становлять близько 5,28 млрд т. Влада має намір закріпити на законодавчому рівні термін досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року. На розвиток «зеленої» інфраструктури та відновлюваної енергетики планується вкласти \$2 трлн у наступні чотири року.

Китай (де рівень викидів знаходиться на позначці близько 10 млрд т) ще на початку 2010-х років доповідав про мету побудови екологічної цивілізації. Це поняття у 2018 році було внесено до Конституції, у 2020 році було декларовано мету досягнення вуглеродонейтральності до 2060 року [25].

На поточний день, різні міста та країни реалізують безліч екологічних ініціатив. Так, наприклад, податок на одноразові стаканчики діє в Ісландії. Канада забороняє використання одноразових пакетів, пляшок та пластикових соломінок для напоїв. Непродані продукти гіпермакетів, одяг належної якості у Франції заборонено викидати (всі рекомендують віддавати на благодійність) [24].

У Швейцарії прийнято екологічний слід, як національний екологічний показник. Він застосовується в системі моніторингу стійкого розвитку ("Monet"), статистичні звіти швейцарського Федерального управління публікуються з результатами виміру екологічного сліду. У 2016 м. жителі Швейцарії голосували за ухвалення моделі «зеленої економіки», таким чином передбачається скоротити екологічний слід країни до 2050 року. Масштабний екологічний проект було запущено в Об'єднаних арабських Еміратах, т.к. показник подушевого екологічного сліду був на перше місце у світі. Ряд національних організацій запустили проект, який було включено розробку інструментів для прийняття рішень, «таких як визначення ефективних стратегій розвитку водного господарства та електроенергетики, інформаційно-роз'яснювальна робота, зусилля по скороченню споживання води та електрики в державних установах» [19]. В результаті існування проекту було прийнято новий стандарт енергоефективності освітлення та створено Національне статистичне управління. Гірська провінція Гуйчжоу в Китаї багата на біорізноманіття. У цьому регіоні здійснюється концепція «екологічної цивілізації», мета якої перетворити Гуйчжоу на провінцію з високим екологічним розвитком усвідомленості, що гармонійно існує в природі. Швейцарія надала підтримку уряду Гуйчжоу та спільно з Глобальною мережею екологічного сліду провели аналіз свого екологічного сліду та біоемності у рамках проекту. Оцінка ситуації відбувається на основі наявних даних, у результаті якої створюється матриця.

«Проект також передбачає дослідження можливих сценаріїв розвитку та спрямування інвестицій, а також проведення семінарів за участю представників уряду, де інтерпретуються результати досліджень та розробляються плани дій» [19].

Державний закон про землекористування, який регулює відносини в галузі земельної політики на Філіппінах, включає дані про національний екологічний слід. Він регулює безладну забудову, визначає порядок, хто і в якій кількості може використовувати та керувати природними ресурсами країни. Підготовлена доповідь із результатами екологічного сліду Філіппін започаткував дискусію у суспільстві стан екосистем країни. Пізніше провели окремі дослідження для двох інших регіонів країни. У першому дослідженні вивчалася провінція Лагуна, її включена Манільська агломерація. Там знаходяться біологічно продуктивні території Філіппін, які створюють понад 60% валового національного продукту. Острови Мінданао були об'єктом другого дослідження (2016 р.), він вважається «продуктовим кошиком» Філіппін та приносить понад 40% продовольства країни [19].

Ресурси, екосистемні послуги, антропогенний вплив людини зазвичай розглядають окремо — з погляду споживання продовольства, зміни клімату, землекористування. Унікальна властивість екологічного сліду полягає у зведенні всіх видів антропогенної навантаження на єдиний узагальнений показник. Це узагальнення дозволяє зрозуміти, яка кількість природного капіталу потрібна населенню, наскільки конкурують потреби в ресурсах, розмір граничних різних видів біоресурсів, їх взаємозв'язок та залежність.

Успішні ідеї, які покращують стан повітряного середовища, водних ресурсів, ґрунтових, поширюють у багато регіонів, а менш ефективні замінюються новими. Міжнародні програми спрямовані на спільну розробку значущих проектів, обмін досвідом екологічних стратегій та загальні наукові дослідження.

Внесок екологічного бізнесу у ВВП країн «Великої сімки» становить від 10 до 24%. Внутрішній ринок США з виробництва природоохоронної продукції та

послуг становить 37 млрд. доларів, Японії – 30 млрд. доларів, Німеччини – 20 млрд доларів, Франції – 10 млрд доларів. Ринок екологічних товарів та послуг у країнах Східної Європи, включаючи СНД, виробництво природоохоронної продукції та послуг оцінюється на рівні 20 млрд. доларів. У Чехії, Угорщині та Болгарії він перевищує 600 млн. доларів [20].

У передових країнах успішно розвиваються наступні напрямки екологічно орієнтованого підприємництва:

1. Виробництво машин, приладів, устаткування, під час використання яких зменшується забруднення довкілля. Найбільше поширення набули підприємства, що займаються водоочищенням. Це численні концерни, дрібні та середні фірми, які виробляють обладнання та реагенти для очищення різних видів стічних вод. Це напрямок бізнесу здатний забезпечувати можливість існування сучасної цивілізації. До них також відносять виробництво різних повітроочисних систем, у тому числі каталізатори для автомобілів, виробництво різноманітних сорбентів, прилади для моніторингу та контролю.

2. Ресурсозбереження - це переробка відходів і всі варіанти виробництва альтернативної енергетики. За оцінками західних фахівців, інвестиції з бюджету в альтернативну енергетику Сполучені Штати та країни Європейського Союзу зараз знаходяться на друге місце після військових.

3. Благоустрій довкілля –бізнес включає у собі широкий вибір напрямків від ліквідації звалищ до посадки лісів, озеленення та улаштування газонів.

4. Виробництво та вирощування екологічно чистих продуктів харчування – у них не застосовуються пестициди, синтетичні добрива та стимулятори зростання.

5. Екологічний консалтинг, екологічний аудит, екологічний маркетинг, моніторинг тощо. [17].

Нижче наведено таблицю 3, в якій продемонстровано основні види екологічної діяльності підприємств у передових зарубіжних країнах.

Бізнес змушений виділяти серйозне інвестування, щоб відповідати високим стандартам природоохоронної діяльності. Багато фірм роблять це добровільно.

Однак першорядну роль у цьому відповідальний підхід до охорони навколишнього середовища грає діловий розрахунок бізнесу. Наприкінці XX – на початку XXI ст. екологічна відповідальність підприємств стає головним чинником розвитку та конкурентоспроможності. Багато міжнародних фінансові інститути (ЄБРР, Світовий банк) враховують цей факт при надання кредитів.

Таблиця 1.3

Види екологічної діяльності у зарубіжних країнах

Країни	Види діяльності
Великобританія	Біопродукти (молоко, дитяче харчування), відновлювані джерела, екологічний консалтинг, екологічний аудит, моніторинг.
Німеччина	Екологічна інженерія, нанотехнології, виробництво екологічно безпечних автомобілів, сільський туризм, біопродукти (помідори, морква, картопля), керування відходами.
США	Біопродукти (м'ясні та молочні продукти), очисне обладнання, виробництво екологічно безпечних автомобілів, використання енергії вітру, одержання газу зі сміття, нанотехнології.
Франція	Органічне землеробство та поводження з відходами, поновлювані джерела енергії, сільський туризм, біопродукти (біовіно), використання відходів сільського господарства.
Японія	Вироблення електроенергії з відновлюваних джерел, управління відходами, виробництво екологічно безпечних автомобілів, одержання газу зі сміття, екологічна експертиза, нанотехнології.

Підприємства, які активно впроваджують екологічні принципи, дбають про охорону природи, виробляють екологічно чисту продукцію, отримують ряд переваг, наприклад розширення клієнтської бази, вибудовування нових партнерських відносин, збільшення кола споживачів товарів та послуг; отримання держзамовлення, що безпосередньо допомагатиме розвитку бізнесу.

Важливим аспектом є наросування репутаційного капіталу підприємства, у якого спостерігається прямий зв'язок із зростанням капіталізації підприємства. «В результаті екологічна політика підприємств у розвинених країнах є для них

не тягарем, що підвищує собівартість продукції, як це нерідко вважають представники українського бізнесу, а навпаки, важливим фактором, що підвищує ефективність виробництва, його конкурентоспроможність та капіталізацію [18].

Розвиток екологічної відповідальності бізнесу у передових країнах надає значний вплив та вносить позитивні тенденції у вирішенні низки важливих екологічних проблем:

- скорочуються викиди та промислові забруднення в атмосферу, водні ресурси;
- широко впроваджуються ресурсозберігаючі технології;
- активно розвиваються альтернативні джерела енергії;
- вводяться нормування утилізації та повторного використання промислових відходів та ін.

Світова практика показує, що стабільність економічного розвитку і стійка ділова активність можливі лише за безпосередньою участю держави. І оскільки часто державне фінансування сфери екології зменшується, важливим завданням є інтенсивне формування нових екологічно орієнтованих організацій та підприємств. Серед цілей своїх компаній вони виділяють розвиток технологічної та технічної інфраструктури у сфері безпеки екології, а також забезпечення раціонального використання природних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1 Оцінка потенціалу для розвитку екологічного бізнесу

Державна підтримка є основою ефективного розвитку вітчизняного екологічного підприємництва. Підтримка повинна здійснюватись на відповідній нормативно-правовій основі та сприяти економічній зацікавленості підприємств у сфері екології.

Аналізуючи досвід промислово розвинених країн, можна спостерігати, що економічне стимулювання еколого-орієнтованого підприємництва здійснюється за різними напрямками, але в першу чергу зачіпає податкову та фінансово-кредитну сфери. Тут цікавий досвід Японії. У країні активно розвинений інститут державної підтримки та кошти на охорону навколишнього середовища в Японії надходять з центрального бюджету, регіональних бюджетів, а також за системою урядових кредитів та інвестицій через державні фінансові кредитні компанії.

У Данії на законодавчому та нормативному рівнях передбачено широке державне субсидування маловідходних технологій та підтримка вторинного використання відходів спільно з іншими напрямками популяризації підприємницької діяльності.

Найчастіше держава виділяє кошти, які чітко прив'язані до актуальним проблемам (програмам) відповідно до природоохоронних цілей. Витрата коштів перебуває під жорстким державним контролем, у тому числі через систему фондів, спеціалізованих державних корпорацій, банків тощо. Великими повноваженнями у вирішенні цих питань мають природоохоронні органи різних рівнів, за рахунок чого ефективніше вирішуються конкретні природоохоронні завдання.

У грудні 2019 року Європейською комісією було представлено програма «Європейський зелений курс», яка описує трансформацію європейської економіки для досягнення вуглецевої нейтральності (нульових чистих викидів

парникових газів) до 2050 року. При цьому підвищення якості життя та створення нових робочих місць також будуть стояти у пріоритеті розвитку. Протягом 10 років мають бути залучені державні та приватні інвестиції для реалізації нової стратегії у розмірі 1 трлн. євро.

Важливим інструментом фінансування «зелених» проектів у Європейському Союзі є європейські структурні та інвестиційні фонди (European Structural and Investment Funds – ESIF):

- Фонд згуртованості (Cohesion Fund – CF);
- Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund - ERDF);
- Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів (European Agricultural Fund for Rural Development – EAFRD);
- Європейський фонд з морських справ та рибальства (European Maritime Fisheries Fund – EMFF).

Фонди визначають частку ресурсів, що йдуть на підтримку проектів, здатних допомогти досягненню мети низьковуглецевої економіки.

Найбільший обсяг коштів із бюджету Європейського Союзу виділено на підтримку напряму «конкурентоспроможність малих та середніх підприємств» – близько 105 млрд. євро. Найбільша частка бюджетних асигнувань (приблизно 54%) у рамках цього напряму припала на Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF).

Одним із важливим джерелом «зелених» фінансів, крім фондів, можна назвати довгострокові кредити та інші фінансові продукти. Кредити видаються за зниженими процентними ставками Європейським інвестиційним банком.

Основними напрямами діяльності держави у питаннях забезпечення охорони навколишнього середовища є:

- впровадження комплексного природокористування, включаючи екологічно обґрунтовані методи використання атмосферних, земельних, водних, мінеральних, лісових та інших ресурсів;

– впровадження ресурсозберігаючих технологій у всіх сферах господарської діяльності; оснащення виробничих комплексів сучасним природоохоронним обладнанням;

– розвиток систем використання вторинних ресурсів, у тому числі переробки відходів;

– розробка методик визначення екологічних ризиків;

– облік у пріоритетному порядку інтересів та безпеки населення при вирішенні питань про потенційно небезпечні виробництва та види діяльності.

Як стимули для переходу до екологічної діяльності компаній на державному рівні найчастіше застосовують такі інструменти як: екологічне оподаткування, екологічно орієнтована товарна політика, «зелені» державні закупівлі, екологічний аудит, екологічне маркування.

У розвинених країнах діє принцип відповідальності виробників за весь життєвий цикл продукції, там природокористувачі зобов'язані розміщувати на банківських депозитах кошти, що використовуються на рекультивацію порушених та забруднених земель, а підприємства Японії навіть щорічно відраховують 0,3% від суми продажів у спеціальний резерв на здійснення природоохоронних заходів.

Таким чином, у багатьох економічно розвинених країнах (країнах ЄС, США, Японії та ін.) спостерігається послаблення адміністративного регулювання охорони навколишнього середовища та посилення ролі економічних важелів керування. Роль економічних методів полягає в стимулюванні природоохоронної діяльності через пошук шляхів мінімізації економічних витрат, які несе держава та суб'єкти господарської діяльності задля досягнення бажаного стану навколишнього середовища та її окремих компонентів.

На думку експертів, екологічну політику України слід кардинально змінювати - тоді це призведе не лише до покращення якості життя в країні, але може стати точкою зближення із Заходом. Експертами визначено основні ризики, що зустрічаються в Україні через малу активність у сфері екологічної політики. Економічні ризики, вони є найбільш очевидними. Декарбонізація

(«скорочення обсягу викидів вуглецевого сліду при виробництві продукції» [25]) знижує попит на викопне паливо, що здобувається в Україні. А також виникають ризики, що український бізнес стає не конкурентоспроможним, через нерозвиненість «зелених» технологій у фірмах та високого вуглецевого сліду.

Зовнішньополітичні ризики, насамперед вони пов'язані з іміджем України, т.к. поки уряд хоч і ставить екологію до своїх пріоритетів, але мало.

Внутрішньополітичні ризики. До таких ризиків відносять посилення громадського невдоволення, можливий протестний настрій через посилення соціальних проблем, які пов'язані з погіршенням обстановкою довкілля. При цьому саме екологічна політика може стати об'єднавчою для суспільства та політичних еліт [25].

Оскільки в Україні питання навколишнього середовища довгий час були не в пріоритети, а витрати на природоохоронні заходи аж до поточного часу розглядалися не як внесок у розвиток країни, а як вид соціальних зобов'язань держави, що призвело до вкрай малого розміру частки консолідованого бюджету держави на охорону довкілля. Його динаміка представлена рисунку 2.1

Рис. 1.1 Частка видатків консолідованого бюджету на охорону навколишнього середовища

В останні роки вирішення екологічних проблем все частіше сприймається як пріоритет державної політики. Пріоритети, які представлені в рамках проекту, не викликають питань. На особливу увагу заслуговує спроба поєднувати в рамках національного проекту завдання технологічного оновлення та вирішення екологічних питань, зокрема, через механізм найкращих доступних технологій.

Поставлені завдання можуть бути виконані лише при вибудовуванні конструктивного діалогу між державою та бізнес-спільнотою.

В результаті діалогу може сформуватися вигідна для обох сторін та збалансована модель взаємодії, яка виключить можливість неефективного використання інвестиційних можливостей, а також буде забезпечувати ресурсозбереження, раціональне використання природних ресурсів, екологічну безпеку, а також екологізацію громадського провадження та соціальної діяльності в цілому.

Якщо розглядати основні механізми економічного стимулювання екологоорієнтованої господарської діяльності, вироблені державою для побудови конструктивної «екологічної діалогу», то в першу чергу необхідно відзначити інструмент державної підтримки на федеральному та регіональному рівнях інвестиційної діяльності.

Відповідно до законодавства, на регіональному рівні державна підтримка при реалізації природоохоронних заходів передбачає:

- «податкові пільги, які є сьогодні важливою складовою політики держави у сфері розвитку пріоритетних галузей промисловості;
- компенсацію витрат, спрямованих на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських розробок, у тому числі на розвиток технологій у природоохоронній галузі;
- інвестиційні податкові кредити;
- пільгові умови користування землею, надання в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній та муніципальній власності, або земельних ділянок, державна власність яка не розмежована, без проведення торгів з правом наступного переходу права власності на земельні ділянки, що експлуатуються;

- програми пільгового кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва рамках реалізації федерального проекту «Розширення доступу суб'єктів МСП до фінансових ресурсів, у тому числі до пільгового фінансування»;

- державні гарантії за кредитами чи облігаційним позикам, що залучаються на здійснення інвестиційних проектів;

- застосування «зеленого тарифу» у сфері електроенергетики;

- випуск «зелених» облігацій;

- субсидії на відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредитів [30].

Нефінансовий характер державної підтримки також має дуже важливе значення до таких заходів можна віднести, наприклад, створення особливих економічних зон регіонального рівня, екологічних технологічних та індустріальних парків, а також територій випереджального соціально-економічного розвитку.

З 2016 року діє такий економічний механізм регулювання, як розширена відповідальність виробників та імпортерів товарів за утилізацію відходів (РВП). Відповідно до цього механізму, фінансова відповідальність за утилізацію випущеної чи ввезеної продукції до кінця її життєвого циклу повністю лягає на виробника та імпортера товарів. Варто зазначити, що принцип економічного стимулювання безпосередньо утилізації, а не сплати екологічного збору є основою механізму РВП.

Розглядаючи такий інструмент стимулювання як «зелені» державні закупівлі, слід зазначити, що постачальник товарів чи послуг додатково оцінюється з погляду екологічних критеріїв. Таким чином, впроваджуючи екологічні вимоги до них, держава здатна стати потужною драйвером сталого виробництва та споживання. Можливість проведення закупівель із додатковими екологічними вимогами передбачається законами, що регулюють державні та муніципальні закупівлі. Проте говорити про формування системи державних «зелених» закупівель ще зарано. Екологічні вимоги до продукції, що

закуповується, не сформульовані і не мають офіційного статусу, покупці слабо орієнтуються в екологічних характеристиках та екомаркування товарів» [28].

Важливим напрямом у бік екологізації закупівель експертизають розробку національної системи стандартів. Основне джерело для цього - екомаркування, особливо виділяють екомаркування І типу. У її основі лежить оцінка та аналіз всього життєвого циклу продукції. «Використання екомаркувань як джерел екологічних критеріїв можливо і в Україні, це допоможе подолати один із серйозних бар'єрів на шляху «зелених» державних закупівель — відсутність чітких критеріїв вибору екопродукції».

Згодом все більше компаній з'являється в Україні, які пріоритетом свого розвитку називають стійкість. Багато виробників товар та послуги проходять процедуру добровільної екологічної сертифікації, до таких відноситься «Листок життя» та FSC.

Усі антикризові програми, які були запуснені у 2020 році, продовжують працювати. [29].

Основна мета тепер розвиток та масштабування бізнесу. Для цього основним інструментом є субсидії. Однак, на думку самих підприємців важливим залишається питання необхідності перекладу робітників процесів «у цифру», про зміну регуляторної політики, про щільніше взаємодії з владою, створення комфортного середовища. «Зелене» фінансування передбачає під собою надання на проект грошових засобів за умови покращення навколишнього середовища, пом'якшення наслідків зміни клімату та більш ефективного використання ресурсів» [28]. Рекомендації визначають архітектуру національної системи «зелених» фінансів. Проекти, які позитивно впливають на навколишню середу, отримуватимуть фінансування від ринку, держави та інститутів розвитку більш вигідних умовах.

Економічна та екологічна політика України повинна включати в себе нові елементи, які дають не лише короткостроковий відновний ефект, а й стають основами довгострокового економічного зростання після кризи. До них відноситься вибудовування системи інтенсивного лісокористування,

облаштування інфраструктури в туристичній сфері, цифровізація енергетичної галузі, розвиток поновлюваних джерел енергії, стимулювання розвитку екологоорієнтованих підприємств це створює економічну активність, яка необхідна під час кризи, працює на довгострокове економічне зростання та сприяє диверсифікації економіки та переведення її на «чисті» рейки.

Проте державна підтримка не є єдиним способом початку екологічної діяльності підприємства. Екологічний порядок денний сьогодні стає мейнстримом, що вимагає від бізнесу впровадження конкретних задач цілей сталого розвитку на свої програми. Розвиток нових компетенцій та навичок, ведення відкритої та публічної діяльності, нові управлінські рішення, детальну увагу до оцінки впливу та трансформації бізнес-процесів, продуктів та послуг – ось що потрібно від сучасних компаній.

2.2 Цілі, принципи та характеристика діючих систем організації та управління охорони навколишнього середовища на підприємствах малого бізнесу

Загальні вимоги щодо охорони навколишнього середовища при експлуатації підприємств встановлені в законі «Про охорону навколишнього середовища». Законом визначено, що експлуатація підприємств та інших об'єктів, надають прямий чи опосередкований негативний вплив на навколишню середу, що здійснюється відповідно до вимог у галузі охорони довкілля. При цьому повинні передбачатися заходи щодо охорони навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Результат численних екологічних катастроф та вплив громадських організацій призвели до того, що питання захисту екології стали невід'ємною частиною концепції корпоративної соціальної відповідальності.

«Корпоративна соціальна відповідальність - це концепція, відповідно до якої організації враховують інтереси суспільства, покладаючи на себе відповідальність за вплив їхньої діяльності на суспільство та навколишню

середовище через прозору та етичну поведінку, яка: сприяє стійкому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству та узгоджується з міжнародними нормами поведінки» [2]. Організації добровільно вживають додаткових заходів для підвищення якості життя працівників та їх сімей, а також місцевої спільноти та суспільства загалом.

Екологічна складова корпоративно-соціальної відповідальності виконує ряд функцій, які представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Функції екологічної складової корпоративно-соціальної відповідальності

Функція	Пояснення
Компенсаційна	Кількісна оцінка еколого-економічних збитків від діяльності, а також аналіз відповідного відновлення (компенсація) майнових чи інших втрат (відтворення потенціалу території тощо)
Превентивна	Моніторинг та контроль екологічної ситуації в зоні господарювання, аналіз та прогноз її динаміки, організація заходів та оптимізація потенційних ризиків у формі природоохоронної діяльності, екологічного страхування, виконання екологічно орієнтованих НДДКР тощо.
Стимулююча	Залучення правових, фінансово-економічних, інформаційних та інших важелів у сфері охорони навколишнього середовища, а також підвищення попиту на кращі доступні технології та екологічні інновації.
Бюджетна	Виявляється на практиці, як екологічно значущі інвестиції за рахунок власних коштів, бізнес «розвантажує» бюджети всіх рівнів, прямо чи опосередковано бере участь у реалізації національних проектів, тим самим, зміцнює позиції держави та підвищує рівень довіри до влади із боку суспільства.
Культурно-освітня	Освоєння нової парадигми управління, передбачає активну участь бізнесу у формуванні високого рівня корпоративної культури, вплив на споживча поведінка з урахуванням екологічних, енергетичних, кліматичних факторів та ін.

Розглядаючи компанії, які позиціонують себе як соціально-екологічний відповідальний бізнес, слід зазначити, що всі компанії, можна умовно об'єднати у дві групи:

1. Компанії з реальною економічною вигодою.
2. Компанії, що створюють позитивний імідж.

Компанії, що належать до першої групи, впроваджують ресурсозберігаючі технології, з допомогою чого знижується собівартість продукції. Рішення екологічних проблем призводить до реальної економічної вигоди. Друга група компаній, своєю основною метою діяльності ставлять отримання прибутку, тому вирішення екологічних проблем ними проводиться лише для створення позитивного іміджу.

Найчастіше, екологічну відповідальність виявляє великий український бізнес та міжнародні компанії, т.к. жорсткі вимоги пред'являє закордонне інвестиційне співтовариство та фондовий ринок [26].

Основні інструменти, на підставі яких соціально-відповідальні компанії вирішують екологічні проблеми:

- оцінка впливу, включаючи стратегічну екологічну оцінку, на довкілля. Проводиться на етапі розробки стратегій та планів економічного розвитку;
- екологічний аудит. Основна мета аудиту – якомога раніше виявити природоохоронні порушення;
- екологічне страхування. Завдяки цьому інструменту можна відшкодувати збитки довкіллю;
- сертифікація. Передбачає відповідність діяльності компаній положень екологічних стандартів, включаючи міжнародні стандарти серії ISO 14000 (екологічний менеджмент), ISO 19011 (аудит систем менеджменту якості);
- найкраща доступна технологія. Впроваджується концепція технологічне нормування;
- соціальна звітність. Включає екологічний компонент.

Впровадження екологічної практики ведення бізнесу не має сенсу, якщо з усього розмаїття стратегій та інструментів компанія вибирає тільки якісь певні. Усі інструменти повинні застосовуватися «у пакеті», включаючи:

1. Нормативні інструменти:

- нормативні вимоги для малих підприємств підлягають спрощення, шляхом запровадження обов'язкових норм загальної дії або стандартизованих дозволів, а також інших пропозицій удосконалення практики регулювання;

- встановлюються нормативні стимули до розвитку систем екологічного менеджменту;

- розвиток напрямів галузевих стратегій забезпечення дотримання нормативних вимог;

2. Інформаційні методи:

- консультація компаній, розробка методичних посібників, з описом вимог та кращих практик, поширіть їх в електронному вигляді;

- поширення екологічних маркувань, сертифікатів у різних галузях, сприяння нагородам за заслуги у сфері природокористування;

3. Економічні стимули:

- присвоєння грантів, видача пільгових позик та спрощені податки для підприємств, які дотримуються нормативних вимог та інвестують в екологічні технології;

- додаткові стимули для великих фірм, які здатні чинити тиск на малі підприємства в ланцюжку поставок, а також посилення процесу державних закупівель у вигляді запровадження екологічних вимог[28].

Положення законодавчих актів насамперед повинні мотивувати підприємців екологізувати свою виробничу діяльність: раціонально застосовувати природні матеріали; використовувати ресурсозберігаючі, маловідходні та безвідходні технології, екологічно чисту сировину, скорочувати шкідливий вплив на екологію, відновлювати природний баланс.

Економічний механізм екологічного управління – це система взаємопов'язаних методів, інструментів та умов, необхідних для досягнення еколого-економічних цілей сталого природокористування.

Як умови ефективного функціонування економічного механізму виступають нормативна правова база та організаційно-економічна структура управління. Відсутність одного із структурних елементів системи екологічного

управління свідчать про відсутність самої системи управління, точніше його економічного механізму.

Загалом структура економічного механізму екологічного управління виглядає, як показано на рисунку 2.2. Як видно, всю структуру економічного механізму екологічного управління пронизує система платного природокористування. Саме остання визначає основний зміст економічного механізму екологічного управління.

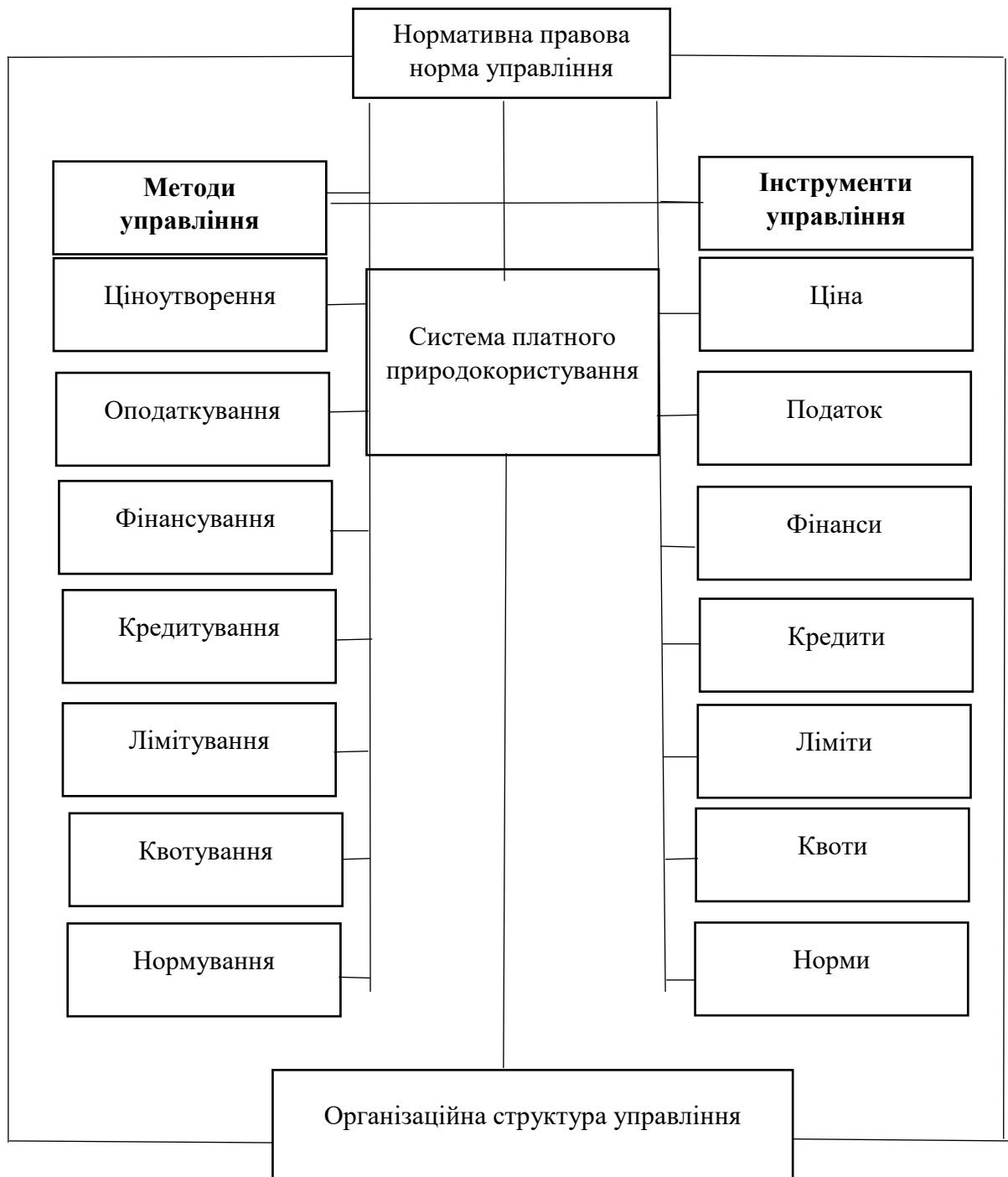

Рис. 2.2 Структурна схема економічного екологічного механізму управління

У структурі економічного механізму екологічного управління виділяються дві щодо самостійних, але взаємопов'язані між собою підсистеми: організаційно-економічний та фінансово-економічний механізми.

Рис. 2. 3 Структурні елементи економічного екологічного механізму управління

Зміст організаційно-економічного механізму охоплює що розробляються та затверджуються в установленому порядку компетентними органами системи екологічного обліку, проведення екологічної експертизи, прогнози, плани, стандарти, нормативи, ліміти природокористування, а також екологічний аудит та екологічний маркетинг.

Вищезгадані економічні засоби забезпечення природокористування, будучи врегульованими нормами природоресурсного, природоохоронного, господарського, фінансового, податкового та іншого законодавства, становлять основу економіко-правового механізму здійснення природоресурсної та природоохоронної діяльності. Без норм права ці кошти самостійно не здатні починати рух, є застигли, статичні явища і не можуть бути визнані суто економічними механізмами у значенні «двигуна» екологічних відносин [12].

Екологічне управління корисне, як для навколишнього середовища, так і для підприємства. У цьому напрямі давно вже рухається світова спільнота. Планування господарської діяльності з урахуванням екологічних факторів відіграє ключову роль у системі управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища, оскільки саме у процесі планування визначаються умови функціонування господарських об'єктів на тривалу перспективу, що охоплює весь їхній життєвий цикл.

Планування є тим процесом, в результаті якого можна реально вирішити чи попередити виникнення багатьох екологічних проблем. Аналіз показав, що інвестиції в основний капітал підприємств, спрямовані на охорону навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів поступово збільшується. Їх динаміка представлена на рисунку 2.4.

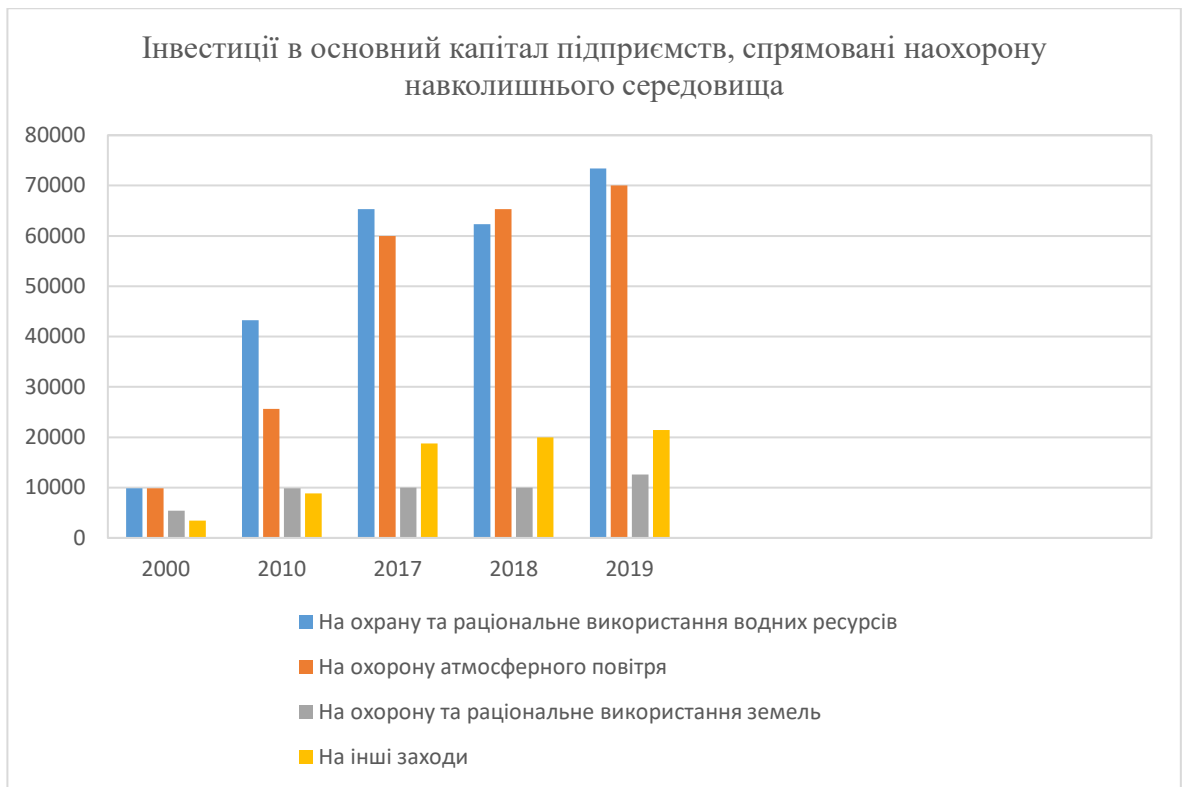

Рис. 2.4 Інвестиції в основний капітал підприємств, спрямовані на охорону навколишнього середовища

Найбільше коштів направляється на охорону водних ресурсів та атмосферного повітря. У 2019 році цей показник становив 35902,5 млн грн. і 35124,9 млн грн. відповідно.

Українська Спілка промисловців та підприємців (УСПП) у 2016 році проводив опитування на тему «Соціальна відповідальність бізнесу у екологічній сфері». За результатами видно, що 25,6% опитаних компаній витрачають на екологічні програми (не враховуючи виконання обов'язкових вимог законодавства) понад 5000 тис. грн. на рік. Майже чверть суб'єктів господарювання (23,1%) виділяє з бюджету від 101 до 500 тис. грн., а 10,3% - в інтервалі від 501 до 1000 тис. грн. Інші 35,9% опитаних спрямовують менше 100 тис. грн., а 5,1% респондентів вибрали варіант від 1001 до 5000 тис. грн. (рисунок 5) [28].

де 1 - більше 5000 тис. грн.

2 - від 100 до 5000 тис. грн.

3 - від 500 до 1000 тис. грн.

4 - менш 1000 тис. грн.

5 - від 1000 до 5000 тис. грн.

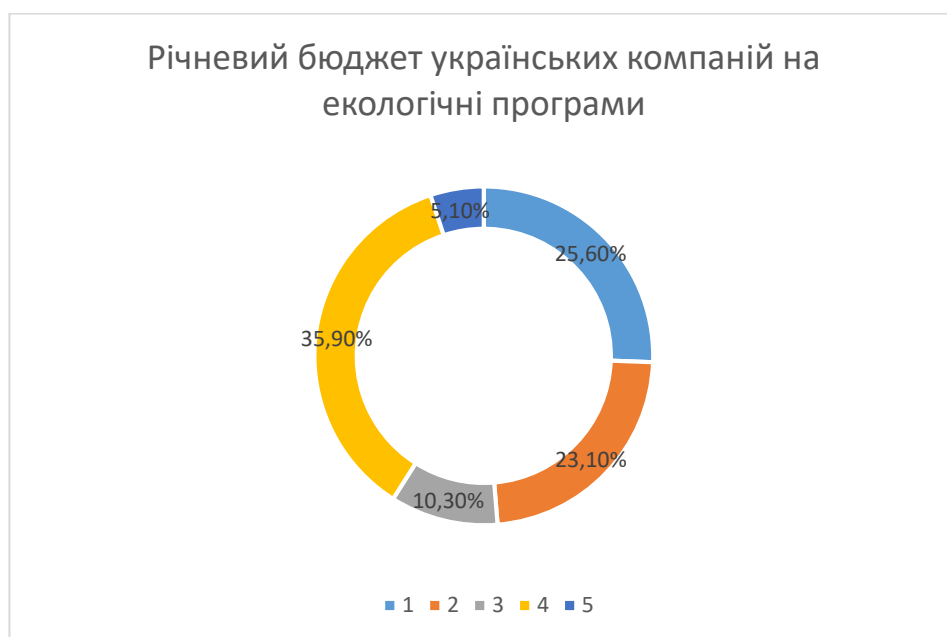

Рис. 2.5 Річний бюджет українських компаній на екологічні програми

Заходи екологічної політики суб'єктів господарювання:

Впровадження нових технологій, обладнання, матеріалів з метою збільшення енергоефективності та, за рахунок цього, зменшення негативного впливу на довкілля 78,1%

Озеленення території 65,6%

Підвищення промислової та екологічної безпеки небезпечних виробничих об'єктів 59,4%

Підготовка персоналу: екологічне навчання, протиаварійні тренування 56,3%

Проведення повітроохоронних заходів з метою зниження обсягів викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря 50,0%

Роздільний збір сміття, програми утилізації відходів 50,0%

Планування та проведення заходів щодо запобігання аваріям з екологічними наслідками 50,0%

Рациональне використання природних ресурсів, поступове зниження обсягів споживання природних ресурсів на одиницю продукції 40,6%

Проведення заходів щодо скорочення скидів забруднюючих речовин у підземні та поверхневі водні об'єкти; рекультивація порушених земель 40,6%

Комплексне використання вторинних ресурсів 34,4%

Збереження видової біорізноманіття та продуктивності екосистем у регіоні присутності компанії 9,4%

Стимулювання волонтерства в екологічній сфері, зокрема серед персоналу компанії 6,3%

Підтримка некомерційних організацій, які займаються вирішенням екологічних завдань 6,3%

Інше 3,1%

Екологічна політика суб'єктів господарювання у 78,1% випадків містить пункт «впровадження нових технологій, обладнання, матеріалів, щоб збільшити енергоефективність і за рахунок цього зменшити негативний вплив на навколишнє середовище». У 65,6% компаній формалізована екологічна політика включає ведення виробничого моніторингу екологічних показників, що відбивають вплив на довкілля з боку підприємства, постійний екологічний контроль, і навіть озеленення території. 59,4% респондентів зазначили, що екологічна політика компанії передбачає підвищення промислової та екологічної безпеки небезпечних виробничих об'єктів. Трохи менше (56,2%) наголосили на варіанті «підготовка персоналу: екологічне навчання, протиаварійні тренування». У половині компаній в екологічну політику входять такі заходи:

- Проведення повітроохоронних заходів з метою знизити обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферу;
- роздільне збирання сміття, програми з утилізації відходів;
- планування та проведення заходів щодо запобігання аваріям з екологічними наслідками [28].

Оцінюючи досвід зарубіжних країн, виділяють перспективний напрямок екологічної відповідальності бізнес-структур – систему екологічної

менеджменту. Але щоб отримати результати та оцінити ефективність впровадження принципів екологічного менеджменту, слід грамотно підходити до оцінки результатів. На жаль, єдина «авторитетна» методика оцінки відсутня. Тому в наступному розділі зібрано інформацію про існуючих методологічних засадах визначення еколого-економічної ефективності підприємств.

2.3 Методологічні засади визначення еколого-економічної ефективності підприємств малого бізнесу

Приймаючи рішення про перехід до сталого розвитку підприємств, важливо визначитися з критеріями оцінки ефективності своєї діяльності, т.я. саме ефективність дає можливість виявити результативність виконаної роботи та зробити подальшу зміну планів для досягнення поставлених цілей та завдань. На рівні держави оцінка ефективності системи оцінюється ступенем задоволення кінцевих потреб (матеріальні, соціальні, якість життя) суспільства. Але застосовувати цей критерій на рівні суб'єктів господарювання не коректно, у зв'язку з неповнотою участі факторів виробничого процесу, а саме екологічного, в оцінці економічної ефективності

У національному стандарті «Екологічний менеджмент. Оцінка екологічної ефективності» - ДСТУ ISO 14040:2013, який ідентичний міжнародному стандарту ISO 14031:2013* Екологічний менеджмент. Оцінка екологічної ефективності. Керівництво» дається таке визначення: «Оцінка екологічної ефективності – ОЕЕ (environmental performance evaluation; EPE): Процес, що сприяє прийняттю управлінських рішень, що відносяться до екологічної ефективності організації шляхом вибору показників, збору та аналізу даних, оцінки інформації за критеріями екологічної ефективності, складання звітності та обміну інформацією, періодичного перегляду та поліпшення цього процесу» [3].

Після прийняття 17 цілей у сфері сталого розвитку (SDGs) всі учасники процесу суспільного відтворення, і особливо – ділового спільноти повинні робити узгоджені зусилля. Поступово і в Україні багато великих компаній

починають заявляти про розвитку та орієнтації на SDGs, однак інструментарій оцінки доданих зусиль не розвинений. Це викликає утруднення аналізу привабливості нової бізнес-моделі, яка побудована на основі дотримання принципів сталого розвитку.

В Україні на даний момент виділяють декілька індексів у сфері сталого розвитку. Здебільшого за основу в них беруться дані із публічної звітності найбільших українських компаній. Наприклад: «Індекс підприємництва» Українського союзу промисловців та підприємців, Національного рейтингового агентства з секторів економіки, Всесвітнього фонду дикої природи (WWF) та ін.

Порівняльний аналіз різних аспектів економічної діяльності побудований з урахуванням універсальної методології. При аналізі будується інтегральний індикатор конкурентоспроможності країн, який передбачає застосування узагальненого модифікованого методу основних компонентів (ОММП).

Близько 170 підприємств у Україні регулярно публікують звітність у галузі сталого розвитку, а також екологічні звіти. У 2016 р. було доступно лише 33 звіти, що відповідають версії GRI G4. Але навіть звітність за вказаною версією не завжди на практиці виявляється придатною для порівняння. Частина даних може бути відсутнім або для їх вимірювання використовувалися різні показники.

У підсумку, частина показників забирається, і у вибірці залишаються лише 21 екологічний індикатор: споживання та економія електроенергії та палива; викиди у повітря; споживання води та скидання стічних вод; відходи небезпечні та безпечні, повторно використовувані, розміщені та перероблені; площа порушених та рекультивованих земель; штрафи за порушення екологічних і законодавства; сума витрат на охорону навколишнього середовища; наднормативні платежі; відсоток охоплення сертифікацією за ISO 14001. У рейтингу брали участь 44 компанії, кожна зі своєї галузі промисловості. Наявність лише 21 показника та 44 компаній (з потенційних 170) для зіставлення говорять про явний дефіцит порівнянної інформації, що ускладнює використання методу порівняльного аналізу [27].

Для малих підприємств такий метод точно не буде показовим, як відсутня відкрита звітність та надто різноманітні сфера діяльності підприємств. Здійснюючи операційну діяльність, на вході виробничого процесу підприємство має природні ресурси, а на виході виробляє товари. Не варто забувати, що основне завдання виробництва – це витяг прибутку, яке при всьому могло б забезпечувати сталий розвиток підприємства. Звідки виникає потреба, по-перше, виділити основні фактори природокористування, а по-друге, створити систему показників, які відбивали вплив кожного чинника діяльності підприємства.

Метод економічного аналізу – це комплексне вивчення, вимірювання та узагальнення впливу факторів на результати діяльності підприємства, шляхом обробки показників плану, обліку, звітності та інших джерел інформації для підвищення ефективності роботи підприємства. Виробнича діяльність суб'єктів господарювання, що здійснюється з враховуючи екологічний аспект, містить дві сторони проблеми: можливий збитки суспільству від заподіяння шкоди природі та передбачувані економічні та позаекономічні ефекти від цих заходів.

Отже, оцінка ефективності повинна базуватися на трьох методологічних підходи: оцінка шкоди народному господарству від пошкодження та перетворення природи, оцінка ефективності природоохоронних заходів та оцінка ефективності діяльності підприємств. В даний час є досить велика кількість методичних прийомів, методів та способів оцінки вартості природних благ, ресурсів та екологічних послуг.

При проведенні економіко-екологічного аналізу у сучасних умовах можна використовувати традиційні методи експертних оцінок, горизонтальний та вертикальний порівняльний аналіз, факторний аналіз та використання фінансових коефіцієнтів, а також маржинальний аналіз витрат та прибутку (таблиця 2.2). Більшість цих методів не закріплена нормативними правовими документами, а існує у вигляді рекомендацій, стандартів, посібників або інших документів міжнародних фінансових та оціночних інститутів.

Угрупування основних методів екологічної оцінки відповідальності підприємств

Група	Приклади методів
Методи стратегічного аналізу	SWOT- аналіз PESTE- аналіз
Зрівняльний підхід	Порівняльний аналіз Метод рейтингових оцінок - Бенчмаркінг
Методи експертних оцінок	Метод Делфі Метод написання сценаріїв
Методи соціологічних досліджень	Анкетування та інтерв'ю Фокус-групи
Статистичні методи	Екстраполяція Регресійний аналіз Кореляційний аналіз
Економічні методи оцінювання	Аналіз витрати-вигоди Аналіз витрати-ефективність

Викладені методи найчастіше застосовуються для оцінки екологічної відповідальності промислових підприємств, але можуть бути використані за основу як підхід оцінки непромислового комплексу на різних етапах: збирання, обробка, інтерпретація та ін. Далі у таблиці 6 представлені сучасні підходи до оцінки ефективності еколого-економічної діяльності суб'єктів господарювання [13].

Нині ступінь екологічного впливу господарювання визначається наявністю досить великої кількості кількісних та якісних показників, які виступають критеріями ефективності економічної діяльності підприємства. Ця обставина вимагає використання комплексного та систематизованого підходу до формування системи показників.

Ефективність господарської діяльності можна оцінювати за такими показниками як: зростання прибутковості; ефективність використання основних виробничих фондів, оборотних активів та капітальних вкладень; ефективність використання результатів інноваційної діяльності; раціональне використання наявних ресурсів та ін.

Сучасні підходи до оцінки ефективності господарської
діяльності з урахуванням екологічного аспекту

Методологічний підхід	Методичний підхід	Методи
Оцінка збитків народному господарству від пошкодження та перетворення природи	1. Використання наявних (ринкових) цін для оцінки впливу на товари та послуги	1. «Метод втрати доходу» 2. Оцінка скорочення термінів служби майна 3. Оцінка альтернативної вартості 4. Оцінка зміни продуктивності, врожайності
	2. Оцінка Безпосередніх витрат	1. Витратна оцінка цінності природних благ 2. Оцінка наведених витрат (Аналіз витрати / ефективність) 3. Прямий рахунок (це сума величин збитків у всіх об'єктів, які зазнали впливу шкідливих викидів (скидів) 4. Зіставлення стану об'єкта у контрольному та незабрудненому районі 5. Розрахунок емпіричних залежностей 6. Розрахунок натурального збитку з використанням питомих показників та ін.
Оцінка ефективності управління (оцінка ефективності природоохоронних заходів)	1. Природоохоронний підхід	1. Оцінка зіставлення витрат та результатів 2. Оцінка екоефективності 3. Розрахунок сімейства екологічних фондових індексів

	2. Ресурсний підхід	1. Оцінка витрат за освоєння (відтворення) ресурсів 2. Оцінка доходів від експлуатації ресурсів без урахування витрат на освоєння ресурсу 3. Оцінка ефективності експлуатації – диференціальної ренти (кадастрова оцінка, планів-перспективна (порівняльна) оцінка)
Оцінка ефективності Функціонування господарюючих суб'єктів	Природоохоронний підхід	Оцінка альтернативної вартості за еквіваленту оцінки плати за викиди, скидання та розміщення відходів

Пропонується використовувати показник загальної (абсолютної) економічної ефективності середозахисних витрат, що виражається ставленням виробничо-економічної, еколого-економічної та соціально-економічної ефективності:

$$E_{\text{заг}} = \frac{\sum_{i=1}^N (P_{\text{екон}} + P_{\text{екол}} + P_{\text{соц}})}{\sum_{i=1}^N Z_{it}}, \quad 2.1$$

де $E_{\text{заг}}$ – загальна економічна ефективність середовищних витрат, грн. ефекту на грн. витрат;

$P_{\text{екон}}$ - виробничо-економічна ефективність від заходів, грн.;

$P_{\text{екол}}$ - еколого-економічна ефективність від заходів, грн.;

$P_{\text{соц}}$ - соціально-економічна ефективність від заходів, грн.;

Z_{it} – сумарні витрати на реалізацію заходів за певний період t , грн.

Для оцінки еколого-економічної ефективності економічної діяльності суб'єктів господарювання можна скористатися формулою розрахунку:

$$E_{\text{еп}} = \frac{E_{\text{оп}} - \Pi_{\text{н}}}{E_{\text{н}} - (C + K)}, \quad 2.2$$

де $E_{оп}$ - екологічна оцінка суспільного виробництва (продукція безвідходного чи маловідходного виробництва), грн.;

$П_n$ – продукція, випущена з порушеннями екологічних норм (соціальний збиток від забруднення навколишнього середовища), грн.;

C – поточні витрати на охорону, відновлення та експлуатацію природних ресурсів, грн.;

E_n – нормативний коефіцієнт еколого-економічної ефективності природокористування;

K – одноразові витрати на охорону, відновлення та експлуатацію природних ресурсів, грн.

Схема визначення еколого-економічної ефективності згідно формулі 2.2 дозволить більш об'єктивно судити про кінцеві народногосподарських результатів. Водночас сьогодні на практиці неможливо відстежити обсяг і, відповідно, вартість продукції, випущеної із порушенням екологічних норм [29].

Достоїнствами наведених підходів та методик оцінки еколого-економічної ефективності є: різнобічність, надійність та об'єктивність оцінки. Методики успішно реалізуються на прикладі підприємств виробничої сфери.

Однак для малих підприємств, основний вид діяльності яких – нематеріальне виробництво, методика який завжди застосовна. Основна причина полягає в тому, що на малих підприємствах, як правило, для проведення настільки об'ємного та детального аналізу недостатньо внутрішніх ресурсів, посади аналітика чи часто просто відсутня посада аналітика. У зв'язку з цим актуалізується потреба у більш простих методиках оцінки еколого-економічної ефективності діяльності малих підприємств невиробничої сфери, робота персоналу яких організована в офісному просторі.

Для таких підприємств та компаній характерне постійне споживання ресурсів та матеріальних товарів – води, електрики, паперу тощо. Для оцінки еколого-економічної ефективності діяльності малого підприємства (офісу) невиробничої сфери автори дослідження пропонують використовувати такі критерії: екологічна ефективність; економічна ефективність; впливом геть

корпоративну культуру. Для розрахунку екологічної ефективності можуть бути застосовані кількісні показники, як вимірювані (кількість зекономлених ресурсів), і розрахункові. Як розрахункові використовується, наприклад, переведення в CO₂-еквівалент. Іншим прикладом є кількість «залишених «живих» дерев: одна тонна макулатури рятує 10–17 дерев. У діяльності малого підприємства пріоритетне значення мають безвитратні або низьковитратні заходи щодо екологізації офісу, а саме: економія електроенергії; економія тепла; економія водних ресурсів; економія паперу та витратних матеріалів; інформаційне забезпечення.

1. Економія електроенергії передбачає виключення використання ламп розжарювання, крім випадків, де їх застосування обов'язково технологічних міркувань чи міркувань безпеки; у випадку використання люмінесцентних ламп, по можливості, застосовуються найбільш найефективніші лампи цього класу. Крім того, там, де застосовується, доцільно використовувати систему автоматичного контролю освітлення (фотореле, датчики руху).

2. Економія тепла може бути оптимально забезпечена за рахунок використання ручної або автоматичної системи регулювання подачі тепла, що виключає використання вікон для регулювання температури в приміщеннях. Така система має передбачати регулювання температури залежно від присутності працівників у приміщенні.

3. Для економії водних ресурсів необхідне встановлення приладів, що забезпечують зниження водоспоживання (наприклад, спеціальних насадок на крани), приладів обліку витрати води, оплата за їх показаннями.

4. Економія паперу та витратних матеріалів передбачає, що друк чорнових документів провадиться на зворотному боці офісного паперу.

Також доцільно виключити використання одноразового посуду. У випадку якщо з гігієнічних міркувань така відмова неможлива, перевага віддається одноразовим предметам з вологоміцного картону з наступною передачею його на вторинну переробку.

Оцінка економічної ефективності зазначених вище заходів може бути легко проведена розрахунковим способом за формулою 2.3:

$$EE = PE - Z, \quad 2.3$$

де EE – економічна ефективність заходів;

PE – вартість заощаджених ресурсів;

Z – витрати на проведення заходів (придбання обладнання та т.п.).

5. Інформаційне забезпечення відіграє особливу роль у процесі продаж концепції «Зелений офіс». У офісних приміщеннях розміщують інформацію, у тому числі наочну агітацію, що пропагує енерго- та ресурсозберігаючі технології. Економічні витрати на ведення екологічної пропаганди можуть бути майже нульовими, але економічний ефект у своїй – значним. Інформаційне забезпечення разом з комплексом інших заходів сприяє зміні відносин співробітників до природи та усвідомлення ними власної ролі та значущості в вирішенні екологічних проблем [30].

Підходи до оцінки ефективності організації засновані на безлічі категорій ресурсного, ринкового та економічного потенціалів та здібності підприємства до їх реалізації для задоволення попиту та підвищення рівня прибутковості. В управлінні діяльністю підприємства важливу роль відіграють індикатори та показники ефективності, які мають бути організовані в єдину систему індикаторів та показників для діагностики та оцінки ефективності у рамках системи управління вищого рівня – системи контролінгу.

Реалізація більшості екологічних заходів не вимагає серйозних економічних впливань. Економічна ефективність може бути досягнуто за рахунок впровадження системи екологічного менеджменту, підвищення рівня екологічної культури працівників, використання стратегічного планування з ухилом на екологізацію.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОЕКТУ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

3.1 Впровадження системи екологічного менеджменту та його інтеграція в стратегію розвитку малих підприємств

Говорячи про екологоорієнтований бізнес, слід зауважити, що стратегія управління організацією насамперед має базуватися на основі принципів екологічної відповідальності бізнесу, яка у свою черга є складовою економічної стратегії розвитку, без якої ключові завдання бізнесу вирішити неможливо.

«Екологічний менеджмент – комплексна різнобічна діяльність, спрямована на реалізацію екологічних цілей, проектів та програм. Основна мета екологічного менеджменту – мінімізація негативного на довкілля» [13].

Системи управління довкіллям були розроблені як інструмент саморегулювання у галузі. У таблиці 7 представлені аспекти, які дозволяють визначити відмінність саме екологічного менеджменту від консервативно-традиційного управління охороною навколишньою природою зі сторони підприємства.

Таблиця 3.1 Порівняння значень визначень екологічне управління та екологічний менеджмент

Екологічне управління	Екологічний менеджмент
Здійснюється органами державної влади та економічними суб'єктами. Це призвело до співпраці між державним, приватним та цивільним секторами, метою якого є стійке керування природними ресурсами. Приватний сектор складається з приватних компаній та некомерційних організацій. Традиційна роль приватного сектора полягає у відновленні природні ресурси.	Здійснюється виключно економічними суб'єктами.

Прикладами таких видів діяльності є видобуток корисних копалин, лісове господарство та рибальство. Управління навколишнього середовищем, що здійснюється приватним сектором, залежить від типу доступних ресурсів, їх доступності	
Зовнішньо мотивована діяльність, визначається вимогами природоохоронного законодавства	Внутрішньо вмотивована діяльність, яка визначається в першу чергу принципами екоефективності та екосправедливості. Ті, хто відповідає за управління навколишнім середовищем, повинні мати високим потенціалом ведення переговорів для співпраці з соціальною та політичним середовищем. Цивільний сектор включає асоціації, що створюються добровільно, представляють інтереси та вимоги значної частини спільноти. Прикладами є організації, засновані на малих спільнотах, корінних народів та неурядових організаціях. Вони засновані на наданні соціального тиску, що може призвести до змін у планах управління довкіллям. Мета громадянських асоціацій – мати суттєвий голос в управлінні природними ресурсами у цій галузі. Управління довкіллям не слід плутати з управлінням довкіллям, яке стосується управління навколишнього середовищем, тобто управління навколишнім середовищем у сенсі цього терміну - прямо чи опосередковано - на «кінці труби», у виробничих процесах та під час непродуктивної діяльності товариства. та окремих осіб.

Обов'язкова у своїй основі діяльність.	Діяльність ініціативна та добровільна у своїй основі.
Діяльність, що здійснюється в рамках посадових обов'язків та інструкції.	Діяльність, яка залежить від особистої зацікавленості менеджера в кінцевих результатах та визначається його кваліфікацій, досвідом та мистецтвом.
Переважання процесу управління над результатом. Ігнорування негативні результати.	Переважання результатів менеджменту над процесами їх досягнення. Активне використання негативні результати.
Початкова формалізованість, консервативність та обмеженість.	Початкова активність, необхідність пошуку нових можливостей та шляхів, творчі аспекти.
Відносна легкість імітації та фальшування ефективної діяльності.	Практична неможливість імітації та фальсифікації ефективної діяльності.

Передумови для впровадження, а також переваги або ефекти можуть бути економічного, соціального та екологічного характеру. Залучення уваги інвесторів, органів державного екологічного управління, громадськості; підвищення конкурентоспроможності, виробленої продукції та послуг; підвищення ефективності маркетингу та реклами; взаємовигідне розвиток відносин із діловими партнерами за кордоном; зміцнення позицій підприємства на міжнародних товарних ринках; отримання прибутку, підвищення іміджу підприємства, поліпшення якості продукції та довкілля тощо. Ось далеко не повний перелік вигод для організації, яких можна досягти за умови, що система екологічного менеджменту функціонуватиме та підтримуватиметься, буде складовою частиною загальної системи менеджменту підприємства, механізмом забезпечення та ухвалення рішень.

Переваги організації та вигоди від впровадження та функціонування системи екологічного менеджменту зростають залежно від цілей керівництва, поставлених перед системою. Суть цього твердження в наступному: існує три категорії досягнень організацій в області систем екологічного менеджменту – це отримання сертифіката відповідності стандарту ISO 14001, створення діючої екологічної системи менеджменту, що розвивається в часі та використання

системи екологічного менеджменту підприємством для вирішення будь-яких екологічних проблем, де це практично можна досягти.

Система екологічного менеджменту - частина загальної системи менеджменту, що включає організаційну структуру, планування, розподіл відповідальності, практичну діяльність, процедури, процеси та ресурси, необхідні для розробки, впровадження, досягнення цілей екологічної політики, її перегляду та коригування.

Призначення системи екологічного менеджменту – забезпечення ефективного та результативного управління екологічними аспектами діяльності організації (контроль та мінімізація негативного впливу на довкілля діяльності та продукції організації). Система екологічного менеджменту привабливіша для малого бізнесу, т.к. є різні рівні складності та відносно низький рівень документації, є галузеві екологічні маркування, отримати які простіше та дешевше, ніж офіційну сертифікацію за стандартом ISO 14001.

Методологічною моделлю функціонування екологічної системи менеджменту, як і багатьох сучасних моделей різних систем менеджменту, є цикл Демінга - Шухарта - цикл періодичного планування (рисунок 3.1), виконання, оцінки та перегляду діяльності, званий також «циклом PDCA» (від англ. «Plan - Do - Check - Act») [13].

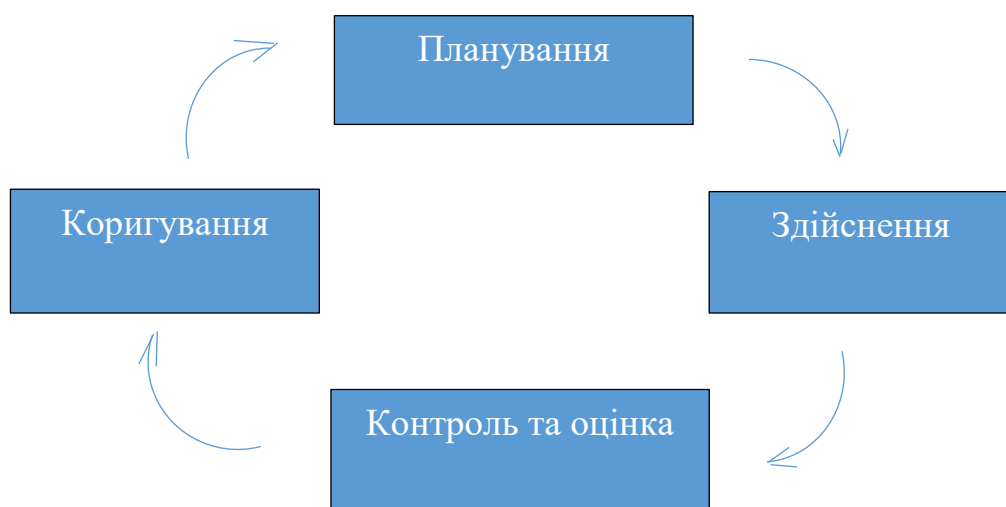

Рис. 3.1 Цикл Демінга – Шухарта

Планування (Plan) - встановлення цілей та визначення процесів, необхідні досягнення результатів відповідно до вимог, політикою організації та ін.

Виконання (Do) – здійснення процесів

Перевірка (Check) – моніторинг та вимірювання процесів та продукції на предмет відповідності вимогам, політикою організації та ін.

Коригувальні дії (Action) – дії для безперервного покращення системи.

Стандарти ISO серії 14000 не замінюють законодавчих вимог і не вторгаються у сферу дії національних нормативів, а доповнюють їх. Вони покликані зменшити негативний вплив на довкілля на трьох рівнях:

- організаційному (покращення екологічної «поведінки» підприємств);
- державній (доповнення до національної нормативної бази та екологічну політику);
- міжнародному (покращення умов торгівлі на світовому ринку, зниження технічних бар'єрів у торгівлі).

Основні засади впровадження системи екологічного менеджменту:

- встановлення того, що мінімізація негативного впливу на довкілля перебуває серед вищих пріоритетів організації;
- реалізація згоди між керуючим персоналом та працівниками організації з проблем охорони навколишнього середовища з яким розумінням економічної та іншої відповідальності;
- включення процедур планування та врахування екологічних аспектів на весь життєвий цикл продукції чи послуг;
- оцінка параметрів виробничих процесів, необхідних для досягнення необхідного рівня характеристик екологічності;
- оцінка характеристик екологічності, їх відповідності екологічної політики організації, її цілей та завдань;
- оцінка процесів екологічного менеджменту за допомогою перевірок та ідентифікації можливості покращення системи екологічного менеджменту [13].

Щоб запровадити систему екологічного менеджменту для підприємства необхідно:

- визначення екологічної політики підприємства та формулювання вимог до системи екологічного менеджменту;
- формування програми реалізації екологічної політики;
- розробка механізму, який забезпечує досягнення цілей та завдань ухваленої екологічної політики;
- забезпечення постійного моніторингу, ефективного контролю, аудит параметрів довкілля;
- аналіз стану та можливостей покращення характеристик системи екологічного менеджменту. Важливо забезпечувати постійне відповідність найбільш значущим зовнішнім і внутрішнім, що змінюється факторів, таких як вимоги нормативно-правових актів у сфері раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища;
- аналіз екологічних аспектів у рамках господарських проблем.

Аналіз поточного стану управління якістю довкілля, який виконується шляхом зіставлення з початковими параметрами, є важливим елементом функціонування системи екологічного менеджменту.

Аналіз повинен включати широкий інтервал умов, за яких підприємство може функціонувати, включаючи можливі аварійні ситуації.

Інформацію щодо аналізу можна отримати з документації підприємства та шляхом прямого вимірювання параметрів навколишнього середовища.

Щоб вирішити екологічні проблеми потрібно мати своєчасною, достовірною та повною інформацією про них. Сучасне інформаційне забезпечення здатне покращити якість прийнятих стратегічних і тактичних рішень, як владою, так і господарюючими суб'єктами, а також підвищити ефективність управління та впровадження цілей сталого розвитку.

Впроваджуючи систему екологічного менеджменту, слід представляти інформаційне забезпечення, як систему взаємовідносин, яка формує інформацію про діяльність господарюючих суб'єктів, певної території (рисунк 3.2). Також висвітлюються питання їх участі у реалізації екологічної політики державного суб'єкта, поширення даних про існуючі проблеми та результати у вирішенні

екологічних завдань, про створення умов, у яких застосовувалися б найбільш перспективні способи та методи запобігання та компенсації екологічного менеджменту [30].

Суб'єкти управління повинні мати необхідну інформацію для виявлення основних тенденцій розвитку еколого-економічної ситуації в регіоні та прийняття стратегічних рішень. Отримавши під час моніторингу інформацію, можна провести оцінку:

- а) соціально-еколого-економічної ситуації у регіоні;
- б) рівня запобігання екологічним збиткам;
- в) потенційно небезпечних з екологічного погляду виробництв;
- г) ефекту природоохоронних заходів

Рис. 3.2 Застосування інформаційних ресурсів еколого-економічного розвитку суб'єктами управління

У системі екологічного менеджменту, що розуміється як багаторівнева система відносин між суб'єктами та об'єктами управління, рух інформації лише одному напрямку неприпустимо. Суб'єкт управління, що акумулює інформаційні ресурси, має виступати як центр накопичення даних, їх обробки та подальшого поширення, а об'єкту необхідно їх використовувати у практичній діяльності.

3.2 Особливості застосування інструментів екологічного менеджменту діяльності малих підприємств

Щодо впливу господарської діяльності на навколишню середовище найефективнішим підходом є концепція сталого розвитку. Нові походи до впливу господарської діяльності на навколишню середу повинні насамперед більш точно кількісно оцінювати екологічні процеси з погляду економіки, а економічні реалії – з погляду екології [27].

Згідно з дослідженнями, проблем у визначенні цілей та принципів концепції сталого розвитку в підприємств немає. Проте, спостерігається серйозна похибка у впровадженні цих принципів та розробці інструментів оцінки ефективності діяльності в галузі екології, як уже говорилося раніше.

Створення нових видів економічної активності, додаткових робочих місць, наприклад, за рахунок розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності, формування ринку екологічних товарів та послуг - це те, до чого призводить забезпечення цілей стійкого розвитку. Ця проблема тісно пов'язана з реалізацією стратегії екологічно орієнтованого підприємництва як одного з найважливіших напрямів екологічної модернізації процесів виробництва та споживання

Основні заходи регулювання діяльності компаній в екологічній сфері - національні, міжнародні та міжфірмові. Таку класифікацію застосовують до ТНК (транснаціональних компаній). Для цілей цього дослідження необхідно виділити застосовні для дрібнішого бізнес стандарти систем екологічного менеджменту. Відповідно до ISO 14000, система екологічного менеджменту - це частина

загальної системи менеджменту, що включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації та вдосконалення екологічної політики, цілей та задач [2].

Впроваджуючи екологічний менеджмент у стратегію економічного бізнесу, можна виділити ряд переваг:

- оптимізуються бізнес-практики;
- збільшується відповідальність у питаннях забезпечення безпеки та захисту здоров'я працівників, навколишнього середовища, місцевого населення;
- посилюється контроль, внаслідок чого спостерігається зростання рівня виробництва та якості продукції;
- скорочується витратна частина на штрафи, пов'язані з невиконанням екологічних вимог, або відсутні зовсім;
- контролюється та знижується рівень відходів, мінімізується впливу на довкілля;
- стимулюються природоохоронні ініціативи, які знижують витрати та сприяють зростанню доходів;
- формується позитивний «зелений» імідж організації забезпечується конкурентна перевага [12].

Більшість нововведень у системі екологічного менеджменту стосуються великих підприємств, як правильно, виробничого характеру. Проте, вплив малих підприємств на довкілля настільки ж великий. Вирішити проблему допоможе впровадження універсальної екологічної системи менеджменту, що не поділяє підприємства на великі та малі. Для малого та середнього бізнесу впровадження систем екологічного менеджменту може бути реальною проблемою як для технічних, так і фінансових ресурсів, крім обмеженого робочого часу співробітників.

Важливим аспектом у цьому питанні є адаптація інструментів, застосовуваних у корпоративних стратегіях великих вітчизняних компаній, зарубіжних і навіть ТНК. А також взаємодія та кооперація з іншими

підприємствами галузі, постачальниками, суміжниками у галузі мінімізації впливу на довкілля та мінімізації використання ресурсів. Тому більший інтерес для малого бізнесу є інструменти системи екологічного менеджменту. До них відносять: міжнародна система стандартів, екомаркування товарів, екологічний маркетинг, екологічний облік та аудит, екологічна прозорість тощо. Більше докладний опис наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Інструменти системи екологічного менеджменту

Інструмент	Опис
Міжнародна система стандартів	Стандарти систем екологічного менеджменту не наказують та не визначають вимог до природоохоронної діяльності компаній, але містять рекомендації щодо підвищення екологічної ефективності своєї діяльності. Щоб отримати відповідний сертифікат має бути введені процедури, що визначаються стандартом, документи, призначено осіб, відповідальних за розмежовані області екологічно значимої діяльності.
Екомаркування товарів	Показником відповідності продукції компанії високим екологічним вимогам є екомаркування, яке також регулюється серією ISO 14000. Таке маркування виділяється на ринку, тим самим сприяючи підвищенню конкурентоспроможності товару.
Екологічний маркетинг	Інструмент регулювання, мета якого задовольнити попит споживачів шляхом просування ринку товарів (послуг), які мінімізують екологічні збитки на всіх етапах життєвого циклу та створені з мінімально можливого обсягу природних ресурсів (зокрема. енергетичних).
Екологічний облік і аудит	Проводиться у зв'язку з необхідністю сертифікації компаній у відповідно до екологічних стандартів та отримання достовірної інформації про екологічні характеристики діяльність підприємств.

Екологічна прозорість	Доступність об'єктів та результатів екологічної діяльності, включаючи негативні результати, для всіх зацікавлених осіб та сторін; активна демонстрація результати діяльності.
Інформаційні інструменти	Включають як надання бізнесу консультацій та рекомендацій, так і забезпечення споживачів та широкої громадськості інформацією про «зелені» практики малих підприємств.

Значним інструментом впливу держави на діяльність господарюючого суб'єкта з питання природоохоронної спрямованості є ліцензування природокористування.

Екологічна сертифікація є інструментом прямого державного регулювання, сутність якої зводиться до виконання робіт із встановлення якості та стандартів продукції екологічним вимог.

Ключем до успіху малого та середнього бізнесу є необхідність використання неформальних управлінських структур та процесів прийняття рішень, уникаючи надмірно складних та бюрократичних структур. Компаніям слід дотримуватися ініціативної та активної позиції, якщо вони вирішуються зміни у своїй управлінській структурі. Не варто обмежувати себе рамки стандартів, т.к. система екоменеджменту адаптивна та має бути інтегрована в існуючу систему управління на підприємстві.

Механізм щодо впровадження різної системи екологічного менеджменту складається і наступних етапів:

- прийняття рішення керівництвом. Керівник має прийняти рішення про початок проекту, сповістити співробітників компанії, а також створити передумови для швидкого здійснення всіх інших етапів;
- оцінка поточної ситуації. Аудит організації, виявлення слабких місць в управлінні, бізнес-процесах, рекомендації можливих шляхів усунення невідповідностей;

– встановлення цілей та завдань. Визначити, до якого результату хоче прийти компанія, конкретні масштаби змін. Також на цьому етапі важливо визначити показники ефективності, за якими порівнюватиметься початкове та кінцеве положення.

– навчання та мотивація персоналу. Для подальшої успішної роботи персонал компанії має вивчити теорію менеджменту якості, мати чітке уявлення про свої дії в цій галузі, а також розвивати екологічний підхід у повсякденному житті. Глобальна екологічна стратегія компанії здатна змінювати звички всього колективу;

– формування програми впровадження системи екологічного менеджменту. Опис етапів впровадження, складання списку відповідальних за кожний етап проекту, формування бюджету, визначення процедури оцінки;

– опис та оптимізація бізнес-процесів. Основою системи менеджменту якості є процесний підхід. Насамперед необхідно описати ті бізнес-процеси, управління якими керівництво вважає найбільш важливим для СУЯ.

– система спостереження або моніторинг, документальне супровід усіх дій;

– інтеграція питань, що стосуються екологічного менеджменту в всі аспекти повсякденної діяльності конкретно взятого підприємства

– об'єктивна оцінка результативності робіт.

У України є безліч цікавих приватних ініціатив та інвестиційних проектів у сфері екологічного підприємництва, особливо з переробки промислових відходів та пакування, виробництва енергії з вторинної сировини, дорожніх матеріалів з будівельних відходів та ліквідації минулих екологічних збитків та ін. Проте їх реалізація вимагає чималих вкладень, а умовах економічної невизначеності участь у таких проектах створює серйозні ризики для потенційних інвесторів. Для підтримки екологічного підприємництва та підвищення інвестиційної активності необхідні конкретні заходи: зокрема, забезпечити надання кредитів за ставкою не вищою за ключову ставку Банку України плюс 1% та надавати цільові кредити на екологічні Інвестиційні проекти. Рекомендується звільнити від податку частину прибутку підприємств, що спрямовується на інвестиційні цілі,

та створити необхідні умови застосування прискореної амортизації. Крім фінансових та правових пільг підприємствам, чия діяльність спрямована на покращення якості довкілля, необхідно:

- формування інфраструктури, що забезпечує доступність для суб'єктів екологічного підприємництва необхідних послуг та ресурсів;
- підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з підтримки малого підприємництва;
- звільнення з муніципальних податків підприємств, реалізують проекти з ліквідації накопичених збитків;
- створення регіональних, приватних інвестиційних чи венчурних фондів підтримки екологічного підприємництва, які могли б забезпечити співфінансування екологічних інвестиційних проектів, зокрема, та рахунок природоохоронних платежів та штрафів, добровільних внесків підприємств та громадських організацій [20].

Саме ефективне правове регулювання може дати поштовх інтенсивному розвитку екологічного підприємництва в Україні та залучення додаткових інвестицій.

3.3 Еколого-економічна оцінка ефективності діяльності суб'єкта екологічного підприємництва

Останні кілька років еконапрямок активно набирає популярності у різних сферах життя. Ринок із радістю приймає товари, які супроводжуються привабливим визначенням «екологічний». Об'єктом аналізу та оцінки було обрано наступний напрямок екологічного підприємництва - озеленення та благоустрій територій, а саме фірма, що виробляє комплексне озеленення просторів та будівництво фітостен.

Екологічне підприємництво – це «управління діяльністю з розвитку підприємств, що розробляють та розгортають природовідновлювальні процеси та технології з метою воскресіння вихідних властивостей довкілля (а в

перспективі та покращення її якості) і тих, хто створює майбутні технологічні комплекси управління нею»[20].

У цій же статті представлена класифікація сектора екологічного підприємництва (рисунок 3.3).

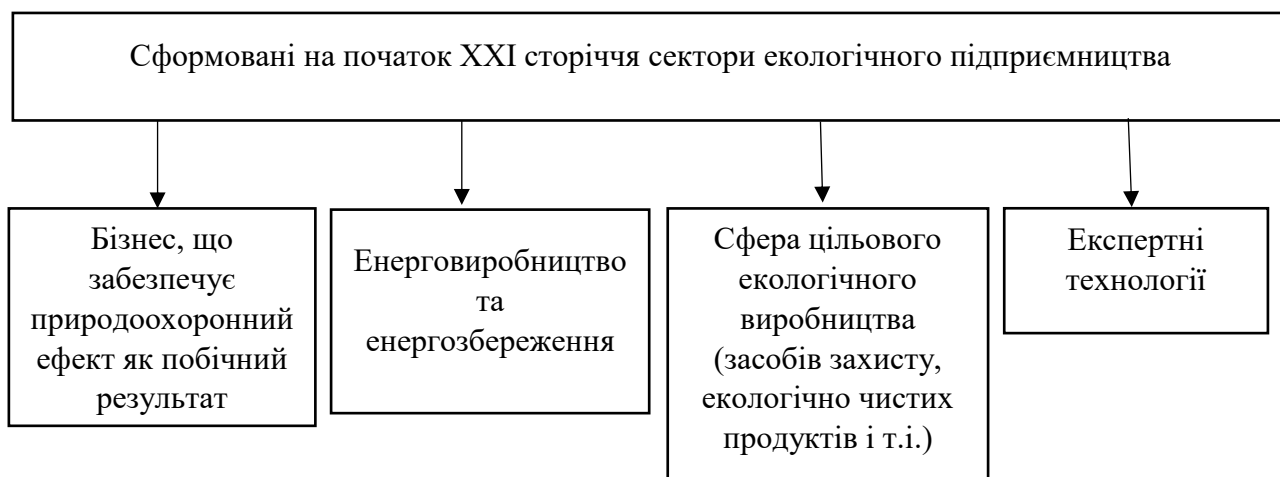

Рис. 3.3 Сегменти екологічно орієнтованого ринку

Компанію з озеленення, можна віднести до першої групи - бізнес, що забезпечує природоохоронний ефект як побічний результат. Кожна фірма має свій кінцевий продукт, будь то товар чи послуга. У аналізованій сфері бізнесу дається таке визначення: продукція екоіндустрії (екологічного сектора в економіці) - це екологічні товари та послуги, у нашому випадку це безпосередньо продаж рослин, озеленене простір або фітостена. В рамках екологічного сектору здійснюється екологічна діяльність, що включає середоохоронну, природоохоронну, природовідновлювальну, природозахисну види діяльності.

Відносно нова ідея створення фітостен не тільки прижилася в бізнес-середовищі, але і отримала відгук по всьому світу, завоювавши свого споживача.

На сьогоднішній день є два основні шляхи вирішення екологічних проблем у внутрішньому середовищі – це стандартизація та застосування технологій реабілітації довкілля. Стандарти зеленого будівництва передбачають вимоги до безпеки внутрішнього середовища будівель по мікробіологічним, мікрокліматичним показникам, а також газовому складу повітря (DGNB, BREEAM, LEED, Green Star та ін). Одним з сучасних способів вирішення вимог

стандартів зеленого будівництва є медико-екологічний фітодизайн внутрішнього середовища приміщень. МЕФ-дизайн передбачає комплексне управління якістю внутрішньої середовища будівель та має доведену еколого-економічну ефективність. Перевагою методу є застосування рослин, що володіють широким спектром корисних для людини властивостей, зокрема, бактерицидними, противірусними, фунгіцидними, лікувальними, фільтраційними, зволожуючими та ін.

Системи вертикального озеленення є одним із актуальних трендів світового ландшафтного дизайну та містобудування. Вертикальні сади, квітники, фітостіни та фітомодулі фільтрують та очищають забруднений повітря, а також допомагають відновити біорізноманіття.

У роботі проведено розрахунок ефективності діяльності організації у сфері обслуговування клієнтів за допомогою продажу та встановлення фітостен та комплексного озеленення із застосуванням сучасних матеріалів та технологій.

Для визначення сильних та слабких сторін компанії було проведено якісний SWOT-аналіз (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Якісний SWOT-аналіз

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Висока якість послуг 2. Сучасний популярний продукт 3. Цілорічний бізнес 4. Широкий асортимент послуг з оформлення	1. Висока залежність від постачальників 2. Устаткування для виробництва 3. Відсутність досвіду маркетингових досліджень 4. Необхідні спеціальні знання
Можливості	Загрози
1. Обслуговування додаткових груп споживачів (корпоративні клієнти) 2. Щодо вільна ніша 3. Удосконалення якості та підвищення швидкості обслуговування клієнтів 4. Розвиток інформаційних технологій 5. Використання сучасних систем просування та взаємодії з клієнтами	1. Некоректне уявлення про продукт, маловідомий 2. Можливість низької купівельної здібності населення 3. Зміна смаків та потреб клієнтів

Експерти вже називають фітодизайн напрямком майбутнього. Життя у місті змушує нас майже весь час проводити в офісі або багатоповерхових квартири. Нам не вистачає природи, зелені та свіжого повітря. Саме тому фітостіни набули популярності по всьому світу, в тому числі і в Україні. Крім того, фітостіни є лаконічним інтер'єрним рішенням, що збільшує число шанувальників фітодизайну. Активно розвивається напрямок інтер'єрного озеленення, у прагненні удосконалити фітодизайн інтер'єрів, розробники намагаються заощаджувати простір та організовувати їстівне та лікувальне озеленення інтер'єрів.

Ринок озеленення та благоустрою зараз вкрай диференційований та непрозорий. Тут переважають невеликі приватні компанії, що оперують на замиському ринку і часто працюють сезонно, хоча останнім часом формуються і більш солідні фірми, які обслуговують інтереси великих забудовників чи орієнтовані великі технологічні проекти озеленення міських територій

На думку експертів галузі, найбільшу частку обсягу ринку займають послуги з благоустрою (близько 40%). На другому місці продаж рослин (близько 35%).

Наразі послуги благоустрою територій пропонує безліч спеціалізованих підприємств. Сьогодні це висококонкурентний, але, проте, перспективний напрямок, замовниками якого є як будівельні компанії та держструктури, так і приватні особи.

Пожвавлення будівельного сектору, підвищення добробуту громадян та програми розвитку регіонів формують позитивні очікування щодо майбутнього ринку ландшафтний дизайн. Проте нестабільність геополітичній та економічній ситуації накладають свій відбиток.

Водночас ситуацію рятує ранній етап життєвого циклу даного напрямки. У зв'язку з тим, що попит поки що досить високий, і ринок не досяг насичення, ризики можуть уповільнити темпи розвитку, але не направити тренди у негативну зону.

Що впливає на популярність тренду на озеленення:

1. Спосіб життя мілініалів.
2. Актуальність екологічного порядку денного.
3. Популярність ЗОЖ.

Найпопулярнішими товарами в даній галузі експерти називають:

- Екосистеми
- Фітостінки та інші дизайнерські рішення
- Аксесуари
- Невибагливі сорти рослин

Актуальність бізнесу з фітостенів та озеленення обумовлена такими факторами:

- порівняно швидка організація та початок роботи;
- відсутність необхідності у спеціальних ліцензіях на продаж кольорів та облаштування стін;
- екологічний, популярний, затребуваний товар;
- безліч споживачів.

Конкуренція на озеленювальному ринку зростає, але домінуючого гравця, який би диктував умови, поки ні, тут можна боротися, конкурувати та добре заробляти. Поки що галузь не монополізована.

Продажі рослин в Україні в 2020 році: зафіксовано зростання на 30% у травні в порівнянні з квітнем (дані інтернет-магазину), річне зростання >2 рази навесні. Зростання попиту пов'язують зі зміною поведінки покупців. Клієнти стали цінувати комфорт, затишок, у багатьох з'явилася потреба у хобі.

Характеристика продукції та ринку

Наявність рослин у приміщенні допомагає людині відчувати себе у комфортному середовищі, позбутися напруги, подолати стрес та хвилювання, подолати негативні емоції. Зелень у горщиках очищає повітря та знижує рівень шкідливих випромінювань, створює сприятливий мікроклімат. Фітостіна – це конструкція з вертикальним розміщенням рослин та вбудованою системою автополиву. Конструкції бувають складними, які потребують особливого монтажу. Бувають фітостіни зі звичайними земляними горщиками, а є варіанти

з матеріалом, що не промокається, розташованим на несучій поверхні з нетканих матеріалів. Є також мобільні фітостіни, які виконані з окремих модулів з простим кріпленням до стіни.

Серед переваг фітостен:

- можливість використання як усередині приміщень, так і на відкритому повітрі;
- суттєва економія площі підлоги та підвіконь;
- нечутливість до основного матеріалу, що декорується рослинами стіни;
- простота монтажу конструкції;
- нетрудомісткий догляд за вертикальним садом;
- мала вага фітостіни, що дозволяє створити скільки завгодно велику за площею та складну за своєю формою зелену конструкцію.

Маркетингове дослідження

Основні замовники фітостен:

Торговельні центри. Дослідження США показали, що споживачі готові витратити на 12% більше у тих торгових центрах, де представлений органічний природний дизайн, до яких належать і фітостіни. Великі компанії. Вони прагнуть прикрасити свій офіс та збільшити продуктивність праці працівників. Крім того, фітодизайн в офісі додає компанії статусності та підтримує тему екологічної відповідальності, якою зараз спантеличено багато. Загальноживлення, роздрібні магазини, громадські місця, клуби. Фітостіни використовуються в оформленні інтер'єрів кафе та ресторанів, магазинів, салонів краси, а також фітобарів у спортклубах та клініках.

Міська влада. Замовлення можуть надходити від адміністрації міста для благоустрою державних приміщень та міського простору. Крім естетичного ефекту, фітостіни можуть виконувати маскувальну та захисну функцію: вони приховують тріщини на фасаді, а також захищають стіни від перепадів температури.

Приватні клієнти. Замовлення надходять на людей, які бажають прикрасити інтер'єр свого будинку. Більшість замовлень надходить від юридичних осіб, що

підвищує надійність та прибутковість бізнесу. Також вигідною буде співпраця зі будівельними бригадами та дизайнерами інтер'єру, які можуть навести додаткові клієнти.

Організація просування продукції ринку

Можна виділити 5 основних проблем, які вирішує вертикальне озеленення. У таблиці 3.4 наведено докладний опис кожної із них.

Таблиця 3.4

Переваги встановлення фітостін

Узагальнені	1. Забруднене повітря. Кондиціонери лише частково вирішують проблему очищення повітря. Давно відомо, що найкращим фільтром для приміщення є живі рослини. 2. Гучність. Фітостіна створює додаткову шумоізоляцію від сторонніх звуків за стіною. 3. Нестача часу. Рослини вимагають постійного догляду, та це серйозна проблема, коли часто доводиться залишати будинок. Фітостіни обладнуються системою автополиву рослин, що робить конструкцію практично автономною і не потребує регулярного догляду. 4. Нерівні та не гарні стіни. Не кожна стіна в приміщенні виглядає добре. Щоб згладити огріхи в інтер'єрі чудово підходить вертикальне озеленення. 5. Зонування простору. В офісних приміщеннях нерідко потрібно відокремити один простір від іншого. Замість ширм та перегородок (які теж коштують не дешево) можна використовувати фітостіни. Стіна з живих рослин буде виглядати дуже оригінально.
Для офісів	1. Знижує рівень лікарняних у середньому у 3 рази. 2. Значно підвищує рівень продуктивності. 3. Очищує повітря від токсичних речовин. 4. Знижує витрати на кондиціювання у середньому на 15%. 5. Підвищує лояльність та задоволеність співробітників. 6. Створює у відвідувачів сприятливе враження, підвищує лояльність клієнтів та партнерів.

Дуже важливо при організації такого бізнесу – грамотно запропонувати послугу. Адже клієнти здебільшого ніколи раніше не чули про вертикальному озелененні, фітостенах та фітокартинах. Навіщо вони потрібні, яку користь несуть і таке інше. Розміщувати цю інформацію необхідно, по-перше, на

власному сайті, де будуть представлені загальна інформація, приклади робіт на фото, прайс-лист, контакти та вікно для швидкого оформлення замовлення. Тут допоможуть різні інструменти просування: банери, контекстна реклама, і т.д. Також потрібно задіяти альтернативу – соціальні мережі. Створення групи, в якій можна буде виставляти приклади робіт та спілкуватися з потенційними клієнтами, дозволить з мінімальними витратами одержати максимальний ефект. У таблиці 3.5 відображено основні заходи щодо маркетингу.

Таблиця 3.5

План маркетингу

Найменування заходу	Канал просування	Вартість, грн.	Терміни
Реклама в соціальних мережах	Соціальні мережі: Інстаграм, Facebook	50 000	Рік
Сайт, інтернет-магазин	Свій домен	20-25 000	Рік
Реклама на білбордах	Вивіски, покажчики, друкована продукція	35 000	Рік
Моніторинг конкурентів	Офлайн, онлайн	15 000	Рік

Виробничий план підприємства

Для відкриття невеликої виробничої компанії не потрібно значних капітальних вкладень. Офіс підприємство може і не мати. достатньо інтернет-представництва. Однак розглянемо оренду офісного приміщення, де відбуватимуться зустрічі із замовниками, а також будуть представлені виставкові зразки фітомодулів, рослини для горщиків та інший асортимент (таблиця 3.6 -3.8).

Для зберігання та роботи необхідний склад. Для самостійного виробництва фітостіни, а не тільки реалізації готових, слід організувати там виробниче приміщення виготовлення продукції.

Основні витрати:

- Оренда приміщень;
- Обладнання (зволожувачі повітря, фітоламп);
- Садовий інвентар;
- Ґрунт та добрива;
- Горщики, тераріуми, скляні колби.

Таблиця 3.6

Необхідне обладнання

Найменування	Кількість одиниць	Вартість за 1 од. (грн.)	Всього (грн.)
Зволожувач повітря	3	10 000	30 000
Кондиціонер	2	15 000	30 000
Стіл	3	7 000	21 000
Стільці	3	1 100	3 300
Стелажі	5	2 800	14 000
Горщики, кашпо, колби	20	200	4 000
Фітолампи	8	990	7 920
Інструменти (секатори, ножиці і т.і.)	1	4 500	4 500
Допоміжний інвентар	1	5 000	5 000
Грунт, добрива	1	10 000	10 000
Касовий апарат	1	7 900	7 900
Комп'ютер	1	20 000	20 000
Всього	49	84 490	157 620

Таблиця 3.7

Інженерна інфраструктура

Найменування	Кількість одиниць	Вартість за 1 од. (грн.)	Всього (грн.)
Монтаж і установка стелажів	1	8 000	8 000
Монтаж касового апарату	1	6 000	6 000
Монтаж освітлення	1	5 000	5 000
Ремонт та перепланування	1	35 000	35 000
Всього	4	54 000	54 000

Витрати на сировину та матеріали

Електроенергія	8 350 (1 місяць) 100 200 (грн.) у рік
ЖКУ (вода та водовідведення)	2 750 (1 місяць) 33 000 (грн.) у рік
Закуп квітів і товару	35 000 (1 місяць) 420 000 (грн.) у рік

На початковому етапі вкладатися закупівлю багато слід, т.к. за рослинами потрібен догляд та їх правильне зберігання. Тому не маючи попиту, не доцільно закуповувати великий обсяг товару.

Розглянемо з чого складатиметься виручка компанії. У першу черга, встановлення фітостен та озеленення офісів, тц і т.д.

Вартість фітостен це:

- площа
- форма фітостіни
- додаткове освітлення
- склад рослин та щільність посадки на 1 кв.м
- конструктивні особливості та склад системи автополиву

Технічні можливості:

- Середня щільність посадки рослин 56-81 шт. на 1 кв.
- Вага однієї конструкції фітостіни 50 кг
- Навантаження на полицю 5 кг
- Середня вага фітостіни без рослин площею 1 кв.м 6,8 кг
- Висота рослини до 30 см

Витрати виробництва. Для 1 кв.м стіни потрібно:

- Піддон для води – 300 грн.
- Конструктивні елементи каркасу — 9000 грн.
- Помпа та шланги – 400 грн.
- Аркуш ПВХ - 600 грн.

– Кімнатні рослини з ґрунтом - від 1500 грн.

При цьому середня ціна 1 кв. м фітостіни становить у середньому 3500-5400 грн. що входить:

– дизайн-проект фітостіни з урахуванням побажань замовника та технічних можливостей приміщення

– монтаж фітомодулів на спеціальну базу для міцності конструкції

– рослини, в основному неквітучі, підготовлені для встановлення в фітостіну

– встановлення системи поливу, підключення до джерела води, перевірка у включеному стані.

При цьому компанія може заробляти на додаткових продажах від обслуговування клієнтів з розрахунку 10% від вартості замовлення. Середня ціна 1 замовлення становить 15 тис. грн.

Продаж кімнатних рослин залежить від сезону: влітку покупців мало, і магазин приносить 15-25 тисяч гривень на місяць. З грудня до березня, коли люди шукають подарунки - виручка зростає до 40-60 тисяч гривень на місяць (таблиця 3.9).

Компанії також замовляють озеленення офісів та кафе. За нього платять від 25 до 50 тисяч гривень залежно від кількості рослин та площі приміщення (таблиця 3.10).

Окремо можна виділити послугу «підписка»: після озеленення представник майстерні двічі на тиждень приїжджає до замовника, поливає рослини, оглядає їх, за потребою пересаджує або замінює на нові. Така послуга у різних продавців коштує 2500-4000 гривень.

Таблиця 3.9

Прогнозний бюджет доходів від продажу кімнатних рослин, 1 рік

Місяці	Об'єм продаж (шт.)	Вартість (грн.)	
		Середня ціна однієї рослини (грн./шт.)	Сума (грн.)
Січень	79	800	63 200
Лютий	102	900	91 800

Березень	92	775	71 300
Квітень	68	800	54 400
Травень	45	775	34 875
Червень	26	700	18 200
Липень	24	650	15 600
Серпень	32	650	20 800
Вересень	39	675	36 325
Жовтень	49	725	35 525
Листопад	62	800	49 600
Грудень	71	875	62 125
Всього			553 750

Витрати на закупівлю, утримання, догляд за рослинами становлять 50% від виторгу, що становить 276 875 гривень на рік.

Таблиця 3.10

Прогнозний бюджет доходів від проектів по озеленю, 1 рік

Місяці	Об'єм оформлення (кількість оформлених компаній)	Вартість (грн.)	
		Середня бюджет одного оформлення (тис. грн./од.)	Сума (тис. грн.)
Січень	2	35	70
Лютий	3	35	105
Березень	4	35	140
Квітень	5	35	175
Травень	4	35	140
Червень	3	35	105
Липень	2	35	70
Серпень	4	35	140
Вересень	3	35	105
Жовтень	5	35	175
Листопад	4	35	140
Грудень	3	35	105
Всього	42		1 470

У середньому, витрати на проект озеленення становлять 60% від суми бюджету проекту. При переведенні на річне значення сума витрат становить 430 тис.грн.

Прогнозний бюджет доходів від будівництва фітостін, 1 рік

Місяці	Об'єм продаж (кв. м.)	Вартість (грн.)	
		Середня вартість 1 кв. м. (тис. грн./од.)	Сума (тис. грн.)
Січень	14	15	210
Лютий	18	15	270
Березень	21	15	315
Квітень	14	15	210
Травень	10	15	150
Червень	12	15	180
Липень	14	15	210
Серпень	23	15	345
Вересень	24	15	360
Жовтень	19	15	285
Листопад	32	15	480
Грудень	24	15	360
Всього	225		3 375

При цьому середні витрати на встановлення 1 кв. м стіни – 5 900 грн. Що в річному вираженні становить 1327 500 грн. Не варто забувати і про виручку від обслуговування фітостін, компанія може вибрати: за річне обслуговування заплатити 10% вартості проекту, або ж оформити щомісячну підписку у розмірі від 3 до 5 тисяч гривень за виїзд фахівця до офісу. Тоді отримуємо, що за рік цей виторг у середньому становитиме 432 000 гривень.

Інші витрати включають загальногосподарські витрати та інші невиробничі витрати. Витрати на рекламу, що відносяться на собівартість продукції включені до інших постійних витрат.

Оренда за 12 місяців складається з оренди офісу в центрі міста. тис.грн. у міс) та складського приміщення (8 тис.грн. на міс).

Усі витрати зведені до єдиної таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Річна собівартість

Змінні витрати, грн.	
Електроенергія	100 200
Вода	33 000
Закупівля росли	420 000
Витрати на проєкти по озеленю	945 000
Витрати по будівництву фітостін	1 328 000
Інші витрати	60 000
Постійні витрати, грн.	
Оренда	216 000
Запланований фонд заробітної платні робочих	750 000
Страхові внески	225 000
Інші витрати (маркетинг + аутсорсинг)	488 600
Собівартість продукції	4 565 300

Організаційний план підприємства у сфері обслуговування ключова роль відводиться персоналу, від своїх навичок і умінь залежить багато чого: чи залишиться задоволеним клієнт, чи захочуть поділитися контактами з іншими та розповісти про компанію, чи звернуться ще раз. Витрати на оплату праці представлені у таблицях 3.13-3.14.

Таблиця 3.13

Фонд оплати праці основного персоналу

Посада	Кількість людей	ФОП Деталізація (грн.)	ФОП грн. всього (міс.)
Генеральний директор	1	25 000	25 000
Консультант	2	15 000	30 000
Прибиральниця	1	7 500	7 500
Всього	4	47 500	62 500

Сукупні витрати на оплату праці становитимуть 62 000 гривень на місяць (окладна форма). Робочий день триває 8 год., 0,5 години – перерва на обід, 5 деннаробочий тиждень та графік 2*2 (продавців-консультантів). Прибиральниця приходить у вечірній час на 2:00 щодня.

Додатково на аутсорсингу залучається бухгалтер, спеціаліст SMM, дизайнер, монтажник.

Таблиця 3.14

Оплата послуг за договором фахівців, що залучаються

Посада	Кількість людей	Оплата послуг за договором Деталізація (грн.)	Оплата послуг грн. всього (рік)
Бухгалтер	1	10 000 у міс.	120 000
SMM спеціаліст	1	15 000 у міс.	180 000
Дизайнер	1	5-7 000 за проєкт	312 000
Монтажник	2	400 грн. за кв.м	115 200
Всього	5	31 400	727 200

Фінансовий план підприємства

Капітальні вкладення відкриття компанії складуть 1200 тис. грн. Для відкриття проєкту розглядаємо можливість взяти кредит у банку на суму 1200 тис. грн. (капітальні вкладення, закупівля, перший місяць оренди, маркетинг та інші витрати) зі ставкою 11% річних на 2 рік.

Загальний розмір виручки від реалізації продукції та озеленення складе 553 750 грн. у перший рік. Виторг планується збільшувати щороку на 7%. При цьому зростуть витрати на маркетинг на 3% та витрати на закупівлю квітів та матеріалів на 10%.

Так як підприємство зареєстровано як ІП, то обрано спрощену систему оподаткування. Об'єкт оподаткування – «Доходи мінус витрати» – ЧП сплачує податок від різниці між доходами та витратами, враховуються лише витрати на бізнес. Ставка залежить від річного доходу та кількості співробітників - ставка 7% . Фінансовий план складено на 4 роки (таблиця 3.15).

Таблиця 3.15

Фінансовий план підприємства

Показники	Сума тис.грн. 1 рік	Сума тис.грн. 2 рік	Сума тис.грн. 3 рік	Сума тис.грн. 4 рік
1. Виторг від реалізації основних видів продукції	5 500	5 885	6 297	6 738

2. Собівартість продукції	4 565	4 849	5 161	5 503
2.1 Матеріальні витрати				
- електроенергія	100	100	100	100
- вода	33	33	33	33
- закупівля	2 693	2 963	3 259	3 585
- інші витрати	60	60	60	60
- оренда	216	216	216	216
2.2 Витрати на оплату праці				
- ФОП робітників	750	750	750	750
- страхові внески	225	225	225	225
2.3 Інші витрати (маркетинг)	488	503	518	534
3. Прибуток від реалізації продукції	935	1 036	1 136	1 235
4. Реалізаційні витрати				
5. Позареалізаційні витрати (виплати відсотків по кредиту)	36	36		
6. Прибуток до оподаткування	899	1 000	1 136	1 235
7. Податок на прибуток (18%)	162	180	205	222
8. Чистий прибуток	737	820	931	1 013
9. Виплати по кредиту	300	300		
Всього	437	520	931	1 013

Ефективність проекту можна характеризувати системою показників (таблиця 3.16), що відображають співвідношення пов'язаних з інвестиціями витрат та результатів і дозволяють судити про економічні переваги одних проектів перед іншими. Чистий дисконтований дохід дозволяє отримати найбільше узагальнену характеристику результату інноваційному проекту, тобто. Його кінцевий ефект у абсолютній сумі. Для розрахунків ставку дисконту взято 20%.

Таблиця 3.16

Показники ефективності проекту

Показники рентабельності	
Рентабельність продукції, %	9,6
Рентабельність продаж, %	7,9
Рентабельність інвестицій, %	77,3
Інші показники	
Чистий прибуток млн. грн.	3,059

Чистий дисконтований прибуток (NPV), млн.грн.	2,450
Внутрішня норма прибутковості (IRR), %	93
Середньорічний прибуток, млн.грн.	0,758
Термін окупності, рік	1,3
Термін окупності дисконтований, рік	1,6
Крапка беззбитковості, млн.грн.	3,53

Крім економічної складової, розглядаємо проект можна вважати екологічно орієнтованим. Екологічний фактор від озеленення, визначається наявністю проблем, характерних для великих міст та мегаполісів, таких як ефект теплового острова, великий рівень задимлення, підвищена концентрація парникових газів, відсутність природних зелених просторів у межах міста.

Здатність рослин покращувати якість повітря пояснюється процесами фотосинтезу, під час якого рослини перетворюють вуглекислий газ, воду та сонячну радіацію в кисень та глюкозу. У ситуації гострої нестачі зелені в містах, кількість парникових газів, що надходять у атмосферу, перевищує кількість перетворених рослинами. Щорічно потреба в кисні для однієї людини може бути вироблена за рахунок одного дерева з кроною діаметром 5 м, що аналогічно 40 м² зеленої стіни.

Під поліпшенням якості повітря мається на увазі зниження кількості ЛОС (англ. – VOC) – летких органічних сполук, іонізація повітря. ЛОС - це хімічні субстанції, які піднімаються в атмосферу, з'єднуючись з окисом азоту та озоном. У місті джерелами ЛОС є автотранспорт, промислові підприємства, будівельні майданчики, проте найбільший вміст ЛОС фіксується всередині будівель.

Рослини мають властивість змінювати хімічний склад і іонізувати молекули повітря. При слабкій вентиляції приміщення кількість легких іонів всередині приміщення зменшується на тлі зростання концентрації важких іонів, вуглекислий газ, бактерії. Утримання іонів у замкнутих приміщеннях з великою концентрацією людей становить 25 000 -100 000/см³ , у той час, як уміських озелених територіях значення досягає 800 000-1 200 000/см³.

Листя рослин здатне поглинати частинки важких металів з атмосфери, у тому числі кадмій, мідь, свинець та цинк. У ході однієї німецької дослідження кількість рівня забруднення на вулицях міста без дерев було близько 10 000-20 000 частинок пилу/літр, на відміну від показників на озеленені міські вулиці. Там рівень забруднення становив 3 000 частинок пилу/літр. Рослини можуть мінімізувати кількість шкідливих хімічних речовин. сполук в атмосфері шляхом їхньої переробки (наприклад, діоксид вуглецю).

У багатьох містах світу рівень шуму перевищує нормативні показники. Рослинний покрив може знижувати рівень шумового забруднення і створювати ефект природного звукового середовища. Інтеграція систем внутрішнього та зовнішнього озеленення дозволяють знизити енерговтрати, покращити якість мікроклімату, надає позитивний вплив на психологічний стан людини.

Через відсутність нормального кондиціонування та недостатню вентиляції приміщень, усередині будівель може бути перевищений рівень концентрації різних шкідливих сполук, що призведе до розвитку різного роду хвороб. Тому останнім часом розвиток технології озеленення в внутрішньому просторі будівлі набуває все більшого розвитку. У таких випадках рослини виступають у ролі природних біофільтрів для видалення забруднюючих частинок із повітря.

Фітодизайн - відносно нове явище, що виникло наприкінці 70-х - початку 80-х. Основні цілі фітодизайну описується так.

Власне, їх шість:

1. Естетико-психічний вплив рослин на людину за допомогою краси форми та кольору.
2. Поліпшення повітряного довкілля людини (тонізуючі, заспокійливі запахи).
3. Знезараження, оздоровлення навколишнього середовища, в основному рахунок летких фітонцидів.
4. Очищення повітря від газів, пилу, диму, зниження шуму рослинами та інші.

5. Біоіндикація, тобто використання рослин як живих індикаторів забруднення повітря, ґрунту та води.

6. Вивчення стану самих рослин в інтер'єрах з метою підбору найбільш ефективних і добре зростаючих видів.

Розглядаючи цей проект можна зробити висновок, що напрямок еколого-орієнтованого бізнесу, а саме озеленення просторів, є дуже привабливим з точки зору економічної вигоди та екологічних результатів

Плюси - це досить високомаржинальний, швидко обертається, бізнес. З мінусів зазначу, що оскільки фітодизайн це нова технологія, то є ризик, що буде складно продавати послуги, особливо враховуючи, що у більшості випадків робота буде з корпоративними клієнтами. При правильному просуванні своїх послуг ринку можна мати чисту річний прибуток від 5 млн. рублів і при цьому робити значний внесок у покращення екологічних показників побічним ефектом своїх послуг: очищення атмосферного повітря, зниження шумового забруднення, покращення здоров'я населення.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ

4.1. Теоретико-методичні основи оцінювання ефективності управління екологічними ризиками на малих підприємствах

Управління екологічними ризиками підприємств є відносно новою науковопрактичною сферою корпоративного управління, що базується на створенні додаткових переваг для підприємства та зменшення негативного впливу невизначеності на навколишнє природне середовище.

Ефективна робота підприємства в напрямку запровадження та реалізації екологічної політики виступає основною гарантією екологічної безпеки та здатності управляти екологічними ризиками в ході господарських операцій.

Концепція управління екологічними ризиками стала широко відомою у всьому світі та набуває подальшого розповсюдження. Питання ефективного та налагодженого управління екологічними ризиками на підприємстві стають настільки важливими, що їх враховують не лише на рівні окремих підприємств, а і на міжнародному рівні у стандартах та рекомендаціях з управління ризиками, що були розглянуті у першому розділі.

Перші кроки запровадження систем управління ризиками на підприємствах зроблені в 1990-х роках на основі рекомендацій корпоративного управління ризиками – Enterprise Risk Management (ERM) [26]. На перших етапах впровадження систем управління ризиками на підприємствах супроводжувались значними фінансовими збитками.

Наявність офіційної системи управління ризиками на підприємстві не гарантує отримання прямих позитивних ефектів.

Загальноприйнятої комплексної методики оцінювання ефективності процесу управління екологічними ризиками на підприємстві світовою науковою спільнотою не прийнято. Проблематика оцінювання ефективності системи управління екологічними ризиками є менш дослідженими, ніж питання її

формування. А існуючі підходи до вивчення екологічних ризиків в більшості випадків спрямовані на реалізацію внутрішнього аудиту, ніж оцінюванню ефективності управління ними.

Розвиток проблеми оцінювання ефективності управління екологічними ризиками було проаналізовано на основі ряду досліджень науковців, що займалися питаннями оцінювання загальної системи управління ризиками підприємства.

Параметром оцінювання в більшості праць виступав критерій – обсягу прямих економічних переваг для підприємства згенерованих за рахунок підвищення ефективності його діяльності.

Слід зауважити, що на початкових етапах вивчення проблематики оцінювання ефективності управління ризиками, основні дослідження зосереджені на традиційному підході, що не враховує розгляд і взаємозв'язок різних видів ризику та на різних рівнях управління.

Систематизація відмінних рис у підходах до управління ризиками представлено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Порівняльні характеристики підходів до управління ризиками підприємств

Параметр порівняння	Традиційний підхід	Сучасний підхід
Опис	Управління ризиками в окремих ситуаціях як поетапний підхід	Дотримання цілісного підходу до управління ризиками, що включає всі рівні підприємства
Метод	Запобігання ризику від конкретних джерел небезпеки	Основна увага приділяється запобіганню сукупності ризиків
Інструментарій	Корпоративне страхування та фінансове хеджування	Запровадження превентивних заходів на основі стратегічної спрямованості
Ціль	Зосереджується на захисті	Інтегрує управління ризиками в організаційну

	підприємства від фінансових втрат	стратегію та зосереджується прийнятті кращих рішень
Орієнтир	Не враховує пріоритети відповідальності інвесторів при прийнятті рішень	Зосереджується на збільшенні доходу акціонерів та корпоративних результатах підприємства

Подальші дослідження системи управління ризиками на підприємстві можна розподілити на такі напрями:

- 1) вивчення факторів та детермінант, що впливають на систему управління ризиками;
- 2) вивчення сили і напряму впливу системи управління ризиків на ефективність роботи підприємства;
- 3) вивчення механізмів управління ризиками в конкретних організаційних умовах.

На основі аналізу наукових досліджень можна згенерувати п'ять узагальнених підходів до оцінювання ефективності системи управління ризиками:

- на основі визначення економічного результату діяльності підприємства;
- на основі відповідності поетапного процесу управління ризиками основним цілям підприємства;
- на основі рейтингового оцінювання;
- на основі VBM показників діяльності підприємства;
- на основі позиції стейкхолдерів.

Розглянемо основні характеристики кожного підходу.

1. Оцінювання ефективності системи управління ризиками на основі визначення економічного результату діяльності підприємства. Найпоширенішим методом оцінювання економічного результату управління ризиками підприємства вважається затратний підхід, що заснований на визначенні суми збитків від настання несприятливої події. Він розраховується як різниця між

вартістю заходів впровадження системи управління ризиком та результатом управління. Витрати підприємства на зниження або уникнення ризику не повинні перевищувати суму витрат на відшкодування настання можливого ризику.

Цей підхід оцінювання ефективності дає абсолютне значення результату впровадження системи управління, що є недостатнім для проведення подальшого порівняльного аналізу.

Також в практиці оцінювання управління ризиків застосовують підхід, заснований на визначенні чистої поточної вартості впровадження системи управління ризиком. Застосування даного підходу використовують навпаки при оцінюванні екологічної вигоди від підвищення рівня безпеки підприємства. В даному випадку заходи впровадження системи управління ризиками оцінюються аналогічно до інвестиційного проекту.

Однак при використанні підходу оцінювання ефективності управління ризиками через ефективність інвестиційних проектів, необхідно враховувати певні умови, що не притаманні системі управління ризиками:

- ефективність інвестиційних проектів базується на заздалегідь відомих даних;
- надійність та достовірність оцінок експертів;
- виплати здійснюються в певний момент часу;
- даний підхід застосовується як інструмент планування, а не оцінювання ефективності поточних ризиків;
- в результаті отримуються абсолютні значення.

Ще одним підходом даної групи оцінювання можна вважати аналітичний метод порівняльних оцінок. Даний підхід використовують самі підприємства надаючи інформацію в річних звітах власної діяльності. Це дає можливість порівняти упущену вигоду до та після запровадження системи управління ризиками.

Однак даний підхід теж має недоліки – він дозволяє аналізувати порівняльні дані лише після реалізації системи управління ризиком, та не враховує витрати на запровадження заходів управління.

2. Оцінювання ефективності системи управління ризиками на основі відповідності поетапного процесу управління ризиками основним цілям підприємства.

В основі даного підходу лежить виконання контролю за всіма етапами управління ризиком. Критерієм виконання контролю є висновок про виконання поставлених цілей. Для цього найчастіше пропонується використання ключових показників ефективності діяльності підприємства. Універсальність даного підходу є головною перевагою побудови такої системи управління ризиками.

Основною метою оцінювання поетапного управління ризиками є узгодженість показників, які можна порівнювати. Крім того, розроблену систему ключових показників ефективності діяльності підприємства можна застосовувати як в цілому до оцінювання підприємства, так і до його окремих підрозділів, або однотипних видів діяльності. Також даний метод може використовуватися при оцінюванні конкурентоспроможності підприємства в порівнянні з іншими підприємствами галузі.

Отже, підхід до оцінювання ефективності системи управління ризиками підприємства на основі ключових показників ефективності має наступні переваги:

- попередження виникнення надзвичайних ситуацій та збитків;
- широко використовується при ухваленні управлінських рішень;
- можливість застосування у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

3. Оцінювання ефективності системи управління ризиками на основі рейтингового оцінювання.

Даний підхід оцінювання ефективності допомагає визначити якісні характеристики системи управління ризиками. Рейтингове оцінювання здійснюється незалежними експертами, і ґрунтується на побудові багатofакторної моделі управління. Нормативом визначення якості управління

ризиками експертам слугують міжнародні та національні розроблені методики та рекомендації з управління ризиками підприємств.

Рейтинги підприємств будуються за такими групами факторів:

- базове управління ризиками;
- організація системи управління ризикам.

На основі даних факторів розраховується остаточний рейтинг, шляхом коригування попереднього рейтингу на предмет виявлення джерел небезпеки.

Підхід рейтингового оцінювання також має недолік, який полягає в не розкритті рейтинговими агентствами власних методик визначення рейтингів.

4. Оцінювання ефективності системи управління ризиками на основі показників вартісноорієнтованого управління діяльністю підприємства.

В основі даного підходу лежить впровадження системи управління ризиками на всіх рівнях корпоративного управління. За даним методом ефективність розраховується як розрив фактичних та прогнозованих показників.

Однак, необхідно зауважити такі особливості використання даного підходу:

- не допускає мінімального рівня ризику, оскільки управління ризиками проводиться інтегровано до операційних та стратегічних цілей;
- не дозволяє виокремити ефективність системи управління ризиком від діяльності менеджера з управління ризиками;
- розгалуженість систем управління ризиками за окремими видами діяльності, що унеможливорює розрахунок єдиного фактичного показника ефективності впровадження системи управління ризиком;
- закритість даних для зацікавлених осіб;
- оцінювання ефективності відбувається за підсумками звітної діяльності.

5. Оцінювання ефективності системи управління ризиками на основі позиції стейкхолдерів.

Підхід оцінювання ефективності на основі позиції стейкхолдерів ґрунтується на теоріях ефективності ринку та інвестиційній привабливості підприємства. Цей підхід заснований на емпіричних дослідженнях, та включає декілька етапів розрахунку:

- проведення інтерв'ю з потенційними інвесторами;
- повторне анкетування за скороченим переліком факторів ризику.

Такий спосіб оцінювання ефективності системи управління ризиками є позитивним досвідом як для підприємства, так і для інвесторів. Для підприємства такий підхід дозволяє провести попередній аналіз та виявити заходи, що вплинуть на лояльність до підприємства. А інвестори в свою чергу, зможуть співставити всі позитивні та негативні наслідки від інвестування в діяльність конкретного підприємства.

Даний підхід формує перелік критеріїв інвестиційної привабливості підприємства, що значно підвищують його репутацію. Саме ці показники можуть стати основною оцінювання ефективного управління ризиками.

Підсумовуючи, проаналізовані дані, можна зробити наступні висновки:

- впровадження ефективної системи управління ризиками має призвести до підвищення показників діяльності підприємства;
- до складу системи управління ризиками входять методи та процеси, за допомогою яких підприємство зможе своєчасно реагувати на надзвичайні події та сформулювати можливості, що відповідають його стратегічним цілям;
- ефективні процеси управління ризиками дозволять зменшити кількість надзвичайних подій, сприяти використанню додаткових можливостей, покращити процеси обробки інформації та комунікації, підвищити імідж підприємства, удосконалити рівень звітності, а також сприятиме збалансованому плануванню діяльності підприємства в цілому;
- дає можливість керівництву підприємства приймати обґрунтовані рішення;
- запровадження системи управління ризиками повинно мотивувати керівництво підприємства до розкриття інформації стосовно наявних та можливих ризиків, що в свою чергу, буде сприяти підвищенню прозорості та лояльності до підприємства стейкхолдерів.

Проведені результати систематизації існуючих підходів та виявлення їх недоліків, дозволили сформулювати три підходи до оцінювання системи

управління екологічними ризиками підприємства залежно від параметрів та процедури:

- ймовірісно-циклічний;
- суб'єктивно-аналітичний;
- системно-динамічний.

1. Ймовірісно-циклічний підхід передбачає оцінювання ймовірності повторного виникнення екологічних ризиків підприємства на основі ретроспективних даних. Він передбачає аналіз даних щодо процесу управління екологічними ризиками упродовж тривалого періоду та дозволяє виявити параметри, що провокують появу циклічних випадкових відхилень індикаторів розвитку підприємства.

2. Суб'єктивно-аналітичний підхід базується на результатах аналітичних звітів підприємства та експертного оцінювання за трьома ключовими компонентами:

- рівнем готовності підприємства до впровадження системи управління екологічними ризиками;
- наявністю кваліфікованих кадрів з управління екологічними ризиками підприємства;
- відкритістю звітності щодо наслідків екологічних ризиків підприємства.

При цьому, слід зауважити, що якість та достовірність одержаних результатів буде залежати від рівнів кваліфікації експертів та узгодженості їх думок.

3. Системно-динамічний передбачає інтегральне оцінювання таких основних компонент екоорієнтованої діяльності підприємства:

- стратегічні цілі;
- операційні цілі;
- достовірності і транспарентності звітності;
- дотримання чинних законодавчих норм у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Призначення системи управління екологічним ризиком полягає у реагуванні на конкретні види ризиків, з якими стикаються підприємства, одночасно використовуючи різні можливості, які можуть бути застосовані для підвищення ефективності його діяльності.

4.2. Формування методичного інструментарію оцінювання ефективності управління екологічними ризиками підприємства

Як вже було зазначено раніше, відсутність універсального підходу до оцінювання ефективності системи управління екологічним ризиком на підприємстві, обумовлена, у першу чергу, різновекторністю підходів щодо визначення ключового параметру оцінювання.

Виділено методи досліджень на базі яких сформовано кількісний підхід оцінювання ефективності системи управління екологічними ризиками.

Більшість вчених порівнюють підприємства за різним рівнем впровадження системи управління екологічними ризиками, використовуючи такі підходи, як шкала якості управління екологічними ризиками з категоріями від слабкої до високої, з наявністю менеджера з управління екологічними ризиками, або підрозділу з управління екологічними ризиками, дотриманням принципів COSO ERM. Із виявлених теоретичних взаємозв'язків та гіпотез також було сформовано перелік змінних, що використовуються при тестуванні висунутих гіпотез досліджень.

Таблиця 4.2

Аналіз цілей внутрішньої стійкості підприємства згідно моделі COSO ERM

Назва цілі згідно COSO	Мета	Опис
Стратегія	цілі високого рівня, які відповідають місії підприємства	Стратегія передбачає, як підприємство позиціонує себе на ринку по відношенню до своїх конкурентів. Відповідно до своєї стратегії, підприємство намагається встановити конкурентну перевагу серед учасників тієї ж галузі. Ця

		конкурентна перевага повинна зменшити загальний ризик несприятливих подій на підприємстві, тим самим підвищуючи його ефективність та цінність. Усі підприємства однієї галузі конкурують за можливості продажу на одному ринку. А отже, порівняно із середнім обсягом продажів у галузі, більший збут підприємства буде означати, що воно краще за середнього конкурента.
Операції	ефективне використання ресурсів підприємства	Операційна діяльність підприємства визначає ефективність його роботи або продуктивність. Вимірюється вона як співвідношення вхідних і вихідних даних господарської діяльності. Більш високий вихід або менший вхід буде означає кращу продуктивність. Більш висока ефективність повинна зменшити загальний ризик втрати підприємства.
Звітність	надійність системи звітності підприємства	Концепцію звітності визначають з точки зору надійності. Низька якість фінансової звітності проявляється через незаконне отримання доходів, приховування або надання недостовірної інформації, фінансові шахрайства. Неправдива фінансова звітність повинна збільшити загальний ризик підприємства, знижуючи тим самим ефективність діяльності та вартість. Підприємства, що ще не усвідомили вплив даного фактору, отримують значну вигоду, якщо приймуть рішення підвищити прозорості інформації щодо власної діяльності. Це допоможе їм не лише підвищити

		репутацію та довірю споживачів, а і забезпечить довгостроковий інтерес інвесторів.
Відповідальність	дотримання чинного законодавства та правил	Дотримання законодавчих норм повинно знизити загальний рівень ризику підприємства, таким чином підвищивши його ефективність. Мірою відповідності в даному випадку може бути частка аудиторських платежів до чистого доходу від продажу. Винагорода аудитора в основному отримується за послуги, отримані за рахунок аудиту фінансової звітності, сертифікації, перевірки персональних та зведених звітів, належної перевірки, узгоджених процедур та дотримання податкових та консультаційних послуг.

Основним завданням індексу ефективності управління екологічними ризиками підприємства має бути поєднання вищенаведених чотирьох цілей в єдиному вимірі. Для вимірювання досягнення кожної цілі використовуються декілька компонент, які далі зводяться в один показник. Перелік розроблених компонент наведено в таблиці 4.3

Таблиця 4.3

Перелік основних компонент оцінювання системи управління екологічними ризиками підприємства

Назва компоненту	Абревіатура	Складові
Стратегічні цілі	Strat	характеристика конкурентної переваги підприємства в галузі
		характеристика конкурентної переваги підприємства на основі рентабельності продажів

		характеристика частки витрат на екологічні зобов'язання підприємства
Операційні цілі	Operat	характеристика оборотності активів підприємства
		характеристика придатності основних фондів підприємства
		характеристика матеріалоємності продукції підприємства
		характеристика продуктивності праці підприємства
Транспарентність	Transp	характеристика наявності екологічної сертифікації на підприємстві
		характеристика інформаційної прозорості підприємства
Додержання законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища	Compl	характеристика динаміки виконання судових зобов'язань підприємством

Таблиця 4.4

Процес формування оцінювання ефективності системи управління екологічними ризиками на підприємстві

Етап	Назва	Процес
1	Формування вихідної бази дослідження	Вибір джерел інформації та об'єктів дослідження
2	Оцінювання основних компонент системи управління екологічними ризиками	Оцінювання визначення та аналіз складових компонент системи управління екологічними ризиками: - стратегічні цілі; - операційні цілі; - транспарентність; - додержання законодавства
3	Нормалізація індикаторів	Визначення та розрахунок індикаторів нормалізації:

	компонент системи управління екологічними ризиками залежно від напрямку їх впливу	- стимулятори; - дестимуляторів
4	Оцінювання індексу ефективності системи управління екологічними ризиками	Зведення отриманих індикаторів до інтегрального індексу
5	Аналіз підприємств за рівнями ефективності системи управління екологічними ризиками	Визначення рівня ефективності системи управління екологічними ризиками досліджуваного підприємства

4.3. Оцінювання стану ефективності управління екологічними ризиками

Для оцінки ризикової складової проекту необхідно провести аналіз ризиків. Оскільки бізнес по наданню послуг з фітодизайну є доволі специфічним та наповненим деякими труднощами. Ризиками в даному бізнесі є:

- Висока конкуренція на ринку. Незважаючи на те, що конкурентів, які надають послуги фітодизайну в нашому місті є дуже мало. Але ринок квіткових послуг у місті Львові характеризується жорсткою конкуренцією. Тому є ризики, що багато квіткових салонів захочуть займатись фітодизайном. А наявність великої кількості гравців призводить до перерозподілу клієнтської бази і прибутку. При цьому не завжди ефективні будуть стандартні методи конкурентної боротьби – наприклад, зниження вартості послуг. Не кожен замовник стане економити на послугі, від якої вимагає гарантій і високої якості. Щоб знизити цей ризик активно працюємо над створенням власної клієнтської бази, для якої пропонуємо унікальну торговельну пропозицію, розробляємо програму цінової політики і стимулювання лояльності споживачів. - зниження купівельної спроможності. Даний ризик має високу ступінь ймовірності, так як фітодизайнерські послуги не відносяться до категорії «першої необхідності». Щоб знизити ризик, плануємо запроваджувати знижки на пропоновані послуги і проведення різних акцій. - нестабільний попит. Велика ймовірність, що будуть

перерви між окремими замовленнями. Знизити ризик можливо, сформувавши резервний фонд для покриття витрат.

- Ризик недостатнього та низького рівня попиту через специфіку послуг. Цей ризик є одним з найбільш ймовірних і може бути викликаний, як через причину зниженої здатності до споживання, так і через причину непотрібності самої послуги. Щоб знизити цей ризик плануємо запускати активну рекламну політику, яка включає в себе проведення різноманітних акцій, знижок, гнучке ціноутворення і вигідні умови співпраці.

- Складнощі зі специфікою знань та технології. Для того, щоб вести свій бізнес, потрібно володіти певними знаннями і навиками. З цього слідує і друга проблема – підбір кадрів. На сьогоднішній день важко просто знайти професійних фітодизайнерів чи навіть флористів, готових працювати на скромних умовах. Щоб вийти із цієї ситуації плануємо шукати молодих спеціалістів, що не мають професійного досвіду і навчати їх.

- Підвищення вартості оренди, що спричинить збільшення постійних витрат і може позначитися на фінансовому стані. Щоб знизити ймовірність цього ризику ми укладаємо договір довгострокової оренди та вже багато років працюємо із сумлінним орендодавцем.

- Судові позови з боку замовників. У разі, коли ми затримуємо терміни здачі проекту, або через недбалість нашого співробітника рослини гинуть чи припускаємось помилок в робочій документації, замовник має право подати до суду і вимагати відшкодування збитків. Ймовірність настання даного ризику невисока, проте його слід враховувати. Тому щоб мінімізувати настання даного ризику при складанні договорів, ми звертаємось за допомогою до юристів.

- Порушення авторських прав з боку третіх осіб. Цей ризик проявляється в тому, що фотографії з нашого портфоліо використовуються іншими людьми. Для того, щоб нівелювати ризик, ми наносимо водяні знаки нашого логотипу на кожну фотографію, яка потрапляє в Інтернет. Отже, згідно проведеного аналізу, найбільш серйозними ризиками є ризик реакції конкурентів, зниження купівельної спроможності, нестабільний попит. Оскільки послуга фітодизайну є

відносно новою на українському ринку, то існує ризик низького попиту. Тому необхідно приділити особливу увагу формуванню конкурентних переваг. Складність ще й полягає в тому, щоб донести до клієнта всі переваги озеленення і надавати достатньо інформації для прийняття рішення про покупку. Цього плануємо добитися за рахунок активної і виробничої рекламної кампанії.

Ризики підприємницької діяльності є невід'ємною складовою процесу створення та функціонування будь-якого бізнесу, включаючи малий. На відміну від загального поняття ризику, ризики підприємницької діяльності безпосередньо пов'язані з прийняттям управлінських рішень в умовах невизначеності, метою яких є отримання прибутку або досягнення інших бізнес-цілей. Суть ризиків підприємницької діяльності полягає в можливості виникнення несприятливих подій або обставин, які можуть призвести до негативних наслідків для підприємства. Ці наслідки можуть проявлятися у вигляді фінансових втрат (зниження прибутку, збільшення витрат, втрата інвестицій), втрати майна, погіршення ділової репутації, втрати ринкових позицій або навіть припинення діяльності. Ефективне управління ризиками є критично важливим для забезпечення його стабільного розвитку та конкурентоспроможності. Підприємство функціонує в умовах значної невизначеності, зумовленої впливом різноманітних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Зовнішні фактори, такі як зміни в економічній ситуації, політичні ризики, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, погодні умови та технологічні зміни, можуть мати значний вплив на діяльність підприємства. Внутрішні фактори, такі як ефективність виробничих процесів, фінансове становище, управління персоналом та організаційна структура, також можуть створювати певні ризики. Існують різноманітні функції управління ризиками в малому бізнесі, серед яких особливо важливими є ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, розробка заходів реагування на ризики, моніторинг та контроль. Ефективне виконання цих функцій має прямий позитивний вплив на ключові показники діяльності малого підприємства, включаючи фінансову стабільність, операційну ефективність, репутацію та здатність до інновацій.

Процес формування та впровадження ефективної системи управління ризиками є складним, багатоетапним та потребує системного підходу, а також активної та послідовної участі з боку керівництва. Він включає такі важливі етапи, як ретельний аналіз поточних практик управління ризиками, чітке визначення стратегічних цілей та бажаного рівня ризику, розробка та реалізація плану управління ризиками, а також постійний моніторинг та оцінка ефективності впроваджених заходів. Застосування комплексу методів аналізу дозволило виявити домінантні характеристики поточних практик управління ризиками, їх сильні та слабкі сторони. Ідентифіковано ключові фактори, що справили найбільший вплив на формування та поточний стан управління ризиками в малому бізнесі, а також оцінено ступінь їхнього впливу. Результати аналізу підкреслили як позитивні аспекти існуючих практик, що сприяють досягненню певних результатів, так і проблемні зони, які потребують цілеспрямованого втручання для гармонізації внутрішніх процесів та підвищення загальної стійкості підприємства. Отже, управління ризиками має критичну важливість як один з ключових факторів досягнення стійких конкурентних переваг та довгострокового успіху в сучасному малому бізнесі.

РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА ПРАЦІ

На території України в даний час знаходиться багато малих підприємств. Працівники, які працюють на них піддаються великій небезпеці через зазначені вище причини. Через ці проблеми люди не можуть повністю відчувати себе в повній безпеці під час роботи, отже треба прийняти якісь заходи, щоб під час роботи підприємств не був великий рівень травматизму та професійних захворювань.

Одним із міжнародних прав людини є право на працю і не просто на працю, а на безпечну працю.

Проблема охорони праці є загальносвітовою, над нею працюють усі члени міжнародної спільноти.

Великий вплив на трудове життя, на умови праці справляє глобалізація. Рівень травматизму і профзахворюваності значно вищий у країнах, що розвиваються, ніж у промислово розвинених.

Проблеми створення безпечних і здорових умов праці, мінімізації негативного впливу виробництва на здоров'я та життя людини постійно перебуває у центрі уваги МОП, про що свідчить активізація її нормотворчої діяльності з цього питання.

Питання безпеки та гігієни праці на робочих місцях є обов'язковою і невід'ємною частиною стратегій розвитку країн Євросоюзу, а також Великобританії, США й інших держав світу. Правові основи охорони праці знайшли розвиток у фундаментальній законодавчій базі ЄС і підкріплені значною кількістю інструментів незаконодавчого характеру.

Загалом законодавство ЄС у сфері гігієни та безпеки праці ґрунтується на чотирьох основних принципах:

- 1) досконаліші стандарти охорони праці покликані сприяти підвищенню конкуренції;
- 2) законодавство про охорону праці може дати очікувані результати тільки за умови його належного дотримання;

3) виникнення нових ризиків потребує розроблення нових правових норм;

4) соціальний діалог залишається основним засобом під час розроблення стратегії і політики у сфері охорони праці, успіх якої залежатиме від спільних зусиль соціальних партнерів.

Відповідно до Господарського кодексу України мікропідприємство – це підприємство із кількістю працюючих до 10 осіб. В Україні число працюючих людей на мікропідприємствах становить досить значну частину. Щоб колектив будь-якого підприємства працював якісно та плідно, його потрібно правильно організувати, створити відповідні умови праці. Важливий показник правильної організації праці- відсутність виробничого травматизму.

Більша частина порушень правил охорони праці допускається на цих підприємствах не випадково. Якщо у великих компаніях і на підприємствах, служби охорони праці збереглися з минулих часів, то мікропідприємства такого багажу не мають, а їх керівники дізнаються про потребу в дотриманні вимог охорони праці найчастіше вперше під час інспекційних перевірок або під час розслідування нещасних випадків.

Створення системи управління охороною праці підприємства розпочинається вже з вибору виду діяльності та одночасної оцінки можливих ризиків на робочих місцях, що створюються. Керівникові буває важко самому розібратися в складних правових і організаційних питаннях охорони праці, а утримувати не те що службу охорони праці, а навіть спеціаліста з охорони праці, коли в нього працює всього 3-4 співробітники, не по кишені. За рубежом для таких підприємств прийнято звертатися до компаній аутсортингу (передача на постійних засадах і на умовах відповідальності функцій, таких як охорона праці, профільним організаціям), що заощаджує гроші підприємства, а також час керівника на досягнення потрібного результату. На сьогодні аутсортинг починають застосовувати в Україні.

Підхід до оцінки ризиків залежить від структури, сильних\слабких сторін конкретно взятого малого підприємства, виробничого процесу, обладнання, території підприємства, будинків, штату працівників, їх кваліфікації і т.д. Оцінка

ризиків дає можливість вчасно внести потрібні корективи для запобігання нещасним випадкам і травматизму працівників. Гнітюче число нещасних випадків трапляється з вини самих працівників через їхню власну неуважність і незадовільне ставлення до правил безпеки праці. І це незважаючи на те, що більша частина травмованих мають високу кваліфікацію та стаж роботи. Тому один з належних заходів зниження виробничих ризиків- організація навчання охороні праці, проведення всіх видів інструктажів. Ці заходи, а також пропаганда безпечних методів роботи формують в працівника чітку психологію щодо дотримання правил безпеки на робочому місці.

Величезною перевагою для малого підприємства є те, що роботодавець працює в тих же умовах, що й працівник. Є більше шансів вжити заходів щодо зниження або усунення ризиків, оскільки про них роботодавцеві відомо з перших вуст. Ще одна перевага – швидкий процес прийняття рішень роботодавцем.

З іншого боку, мікропідприємства мають свої характерні недоліки в області оцінки ризиків. Роботодавець відповідає за всі завдання: розподіл людських ресурсів, управління виробничим процесом, бухгалтерський облік і так далі. Політика підприємства в галузі охорони та безпеки праці є лише одним з багатьох обов'язків. Іншим недоліком є те, що, як правило, проблеми вирішуються в міру їх виникнення і не розглядаються в перспективі. У деяких випадках роботодавці вживають заходів лише після нещасного випадку або аварії. Також роботодавці, як правило» проводять оцінку ризиків і будь-які профілактичні заходи безпосередньо на практиці, без ведення офіційної документації (журналів, розпорядчих документів, нормативних актів).

Стосуючись безпосередньо переліку передбачених законодавством заходів щодо організації охорони праці на підприємстві, необхідно в першу чергу керівникові підприємства визначитися з посадовою особою, на яку відповідним наказом будуть покладені зобов'язання по такій організації. Що стосується діяльності фізичної особи – підприємця, то відповідальним може бути призначений або сам підприємець або його найнятий робітник. Наступним кроком, згідно ст. 18 Закону України «Про охорону праці», має бути організоване

навчання керівника і призначеного відповідального за організацію охорони праці особи на спеціальних курсах.

Головною метою стратегії і політики у сфері гігієни та безпеки праці ЄС є зведення до мінімуму виробничого травматизму і професійних захворювань. Слід знати і про першу глобальну превентивну стратегію у галузі безпеки та гігієни праці «VISION ZERO» (Прагнення до нульового травматизму), розроблену Міжнародною асоціацією соціального забезпечення (МАСЗ). Ця стратегія демонструє якісно новий підхід до організації профілактики, що об'єднує три напрямки – безпеку, гігієну праці і благополуччя працівників. Стратегія пропонує концепцію семи «золотих правил», реалізація яких буде сприяти роботодавцю у зниженні рівня виробничого травматизму і професійної захворюваності.

Стратегія профілактики VISION ZERO та її 7 «золотих правил» – це пропозиція для підприємств та бізнесів зі всього світу, для усіх галузей промисловості та будь-яких розмірів. Уже понад 11 тис. підприємств, тренерів і прихильників підтримують ініціативи VISION ZERO намір поширити свою користь для малого та середнього бізнесу, де існує лише один рівень управління (роботодавець сам собі бос), оскільки ці прості 7 «золотих правил» пропонують основу для успіху в створенні культури профілактики, зокрема, у таких бізнесах.

VISION ZERO – 7 «золотих правил» для малого бізнесу

«Золоте правило» 1: «Станьте лідером! Демонструйте прихильність!» для малого бізнесу означає:

Я відповідаю за своїх працівників та за себе.

Я мотивую та є прикладом для інших у безпечних і здорових способах роботи.

Я сумніваюся у небезпечній та нездоровій поведінці, ставлю питання про таке.

У своїх діях я обираю безпеку, здоров'я і добробут.

Я послідовно дотримуюся правил, усвідомлюючи, що є прикладом для своїх працівників.

Я відразу припиняю небезпечні та нездорові дії.

Я прошу всіх своїх клієнтів про безпечні та здорові умови для надання моїх послуг.

«Золоте правило» 2: «Виявляйте небезпеки – контролюйте ризики!» для малого бізнесу означає:

Я систематично переглядаю, як ми працюємо, та де виникають небезпеки.

Я приділяю особливу увагу розробленню заходів стосовно ситуацій, що трапляються поблизу – небезпечної поведінки, випадків надання першої допомоги та нещасних випадків.

Я чутливий до ризиків щодо здоров'я для своїх працівників та для себе.

Я розробляю відповідні профілактичні заходи для небезпек, що неможливо усунути.

Я прошу зовнішньої допомоги з метою виявлення основних небезпек та оцінки ризиків.

«Золоте правило» 3: «Визначаєте цілі – розробляйте програми!» для малого бізнесу означає:

Я розробляю цілі щодо безпеки, здоро'в'я та добробуту разом зі своїми працівниками.

Разом ми визначаємо конкретні заходи та необхідні кроки для впровадження у щоденний розпорядок.

Проміжні результати дають підстави для виправлення та стимулюють продовжувати.

Я знаю та керую основними показниками, що впливають на мою роботу.

«Золоте правило» 4: «Створюйте належну систему управління безпекою та гігієною праці – досягайте високого рівня організації!» для малого бізнесу означає:

Я перевіряю та виконую законодавчі вимоги моєї країни.

Я використовую консультації зовнішніх експертів (за необхідності).

Я дбаю про те, щоб відповідальність була чітко визначена та роз'яснена.

Я призначаю компетентних працівників, які опікуються завданнями з безпеки та здоров'я.

Я вивчаю вплив на безпеку та здоров'я працівників для кожного оперативного рішення.

Я приділяю особливу увагу першій допомозі та рятуванню для кожного у своєму бізнесі.

«Золоте правило» 5: «Забезпечте безпеку та здоров'я коло машин, обладнання та на робочих місцях» для малого бізнесу означає:

Я приділяю увагу стандартам безпеки та гігієни праці при закупівлі машин, інструментів, робочого обладнання та робочих матеріалів.

Я включаю до цих перевірок питання охорони здоров'я (викиди, шум, вібрації тощо).

Я уникаю несправностей та знижую ризик аварій шляхом регулярного обслуговування.

Я переконуюсь, що засоби індивідуального захисту використовуються правильно та достатні для виконання завдання.

Я надаю необхідні засоби індивідуального захисту (шоломи, маски, захисне взуття, захисні окуляри, захист від падіння, захист слуху тощо) для всіх своїх працівників.

Я регулярно перевіряю безпеку своїх машин, інструментів, обладнання та робочих місць.

«Золоте правило» 6: «Підвищуйте кваліфікацію – розвивайте професійні навички!» для малого бізнесу означає:

Я ставлю завдання своїм працівникам, лише якщо вони здатні виконувати їх безпечно.

За необхідності (наприклад, нові машини, нові технології та нові речовини) я забезпечую відповідне навчання для своїх співробітників.

Я щодня пояснюю працівникам питання охорони праці та безпеки перед початком роботи.

Я регулярно перевіряю правильність роботи та використання запобіжних пристроїв.

«Золоте правило» 7: «Інвестуйте в людей – мотивуйте, залучаючи!» для малого бізнесу означає:

Усі в моєму бізнесі мають сприяти безпеці, здоров'ю та добробуту.

Я даю позитивні відгуки, щоб мотивувати своїх працівників.

Ми працюємо в команді, поважаємо та допомагаємо один одному.

Кожен зобов'язаний дотримуватися наших правил та припиняти роботу, якщо вона/він не впевнені, що це безпечно.

Ми відкриті між собою та регулярно перевіряємо ситуацію з безпекою та здоров'ям.

Малі підприємства – широко поширена, фундаментальна і істотна форма організації виробництва. Проте, зайнятим на них працівникам часто не приділяється належної уваги в законодавстві з питань охорони праці, і вони не користуються в повному обсязі послугами відповідних організацій.

Отже, в результаті особливих характеристик малих підприємств, зайняті на них робітники піддаються більш високим рівням небезпечних впливів.

Сучасні тенденції в розвитку світової економіки підвищують ступінь експлуатації праці працівників малих підприємств і, таким чином, збільшують ризик впливу на них небезпечних речовин. На міжнародному, національному та місцевому рівнях необхідно удосконалювати відповідні заходи, з метою зменшення прояву ризиків і зміцнення здоров'я працівників малих підприємств.

Організація охорони праці на малому підприємстві включає призначення відповідальних осіб (керівник, спеціаліст за сумісництвом), розробку локальних документів (положення, інструкції, накази), проведення інструктажів та навчання, а також організацію медоглядів та атестації робочих місць; головне – створити систему управління охорони праці відповідно до Закону України «Про охорону праці». Для фітостін (якщо це частина виробництва, обслуговування чи створення), ключові ризики — вологість, слизькість підлоги, обслуговування, тому потрібні специфічні інструкції з електробезпеки та роботи з водою.

1. Основа та відповідальність: керівник несе персональну відповідальність за стан охорони праці, створює систему управління.

Служба охорони праці: Якщо працівників менше 200, можна не створювати окрему службу, а призначити інженера з охорони праці за сумісництвом або залучити спеціаліста за договором.

2. Документація: положення про організацію роботи з охорони праці, накази про призначення відповідальних за охорону праці, про проведення інструктажів, інструкції з охорони праці (загальні та специфічні для роботи з фітостінами, обслуговування техніки, електробезпеки), журнали реєстрації інструктажів, накалів, медоглядів.

3. Процедури: Навчання та інструктажі: Вступний, первинний, повторний, позаплановий, цільовий (для робіт з підвищеною небезпекою).

Атестація робочих місць (на відповідність умовам праці, особливо для вологих зон).

Медичні огляди: Для працівників, які виконують роботи, пов'язані з обслуговуванням (чищення, догляд за рослинами).

Забезпечення ЗІЗ: Рукавички, спецвзуття, захисні окуляри (залежно від видів робіт).

4. Специфіка фітостін передбачає такі ризики: електричне обладнання (підсвітка, насоси), вологість, ризик падіння через слизьку підлогу, пил, алергени. Окремі інструкції з електробезпеки, роботи в умовах підвищеної вологості.

Ключовий момент для малого бізнесу: Охорона праці — це не формальність, а система управління безпекою; її організації починається з розуміння керівником своїх обов'язків та впровадження базових правил та інструкцій, що відповідають реальним умовам праці та специфіці роботи з фітостінами.

ВИСНОВОК

Магістерське дослідження присвячене одній з важливих та актуальних тим – розвитку екологоорієнтованого бізнесу. Перед сучасним бізнесом стоїть завдання об'єднати в практичній діяльності три взаємопов'язані цілі: економічний, соціальний та екологічний результат.

Посилення уваги до проблем збереження навколишнього середовища, зниження негативного впливу господарської діяльності, розвитку «зеленої» економіки - загальносвітова тенденція. Бізнесу поряд із державою належить у цьому провідна роль.

У теоретичній частині дослідження розглянуто світову тенденцію розвитку «зеленої» економіки, а також роль і місце малих підприємств у цьому процесі. На прикладі світового досвіду показано, наскільки актуальним і перспективним є цей напрямок. Даються визначення таким поняттям як «зелена» економіка, малий бізнес, виявлено бар'єри для переходу на екологоорієнтовану діяльність підприємств, розглянуто закордонний досвід та напрямки екобізнесу.

В аналітичній частині розглядаються системи підтримки малого бізнесу та його орієнтація на екологічну сферу діяльності. Без державної підтримки вирішення природоохоронних завдань буде утруднено. «Зелені» держзакупівлі, програми пільгового кредитування, екомаркування, субсидування бізнесу – основні методи стимулювання розвитку соціально відповідальних підприємств. Однак, крім допомоги з боку держави у другому розділі надається оцінка ефективності управління підприємств на основі екологічних принципів. Впровадження екологічної практики ведення бізнесу має ґрунтуватися на нормативних, інформаційних, економічних стимулах.

Оцінити ефект своєї роботи бізнес може, використовуючи різні методики. У залежності від розміру фірми, її цілей та завдань, наявності певних даних та інформації проводиться оцінка екологічної ефективності. Нині ступінь екологічного впливу господарювання визначається наявністю досить великої кількості кількісних та якісних показників, які виступають критеріями ефективності економічної діяльності підприємства. А тому оцінка відбувається

на основі комплексного та систематизованого підходу до формування системи показників.

У практичній частині магістерського дослідження розглядається система екологічного менеджменту та її впровадження на підприємства малого бізнесу. Важливим аспектом є те, що стратегія управління організацією насамперед має базуватися на основі принципів екологічної відповідальності бізнесу, яка у свою чергу є складовою економічної стратегії розвитку екологічний менеджмент є досить гнучким систему, з різними рівнями складності та низьким рівнем документації, що є більш привабливим для малого бізнесу, ніж офіційна сертифікація за стандартом ISO 14001. Серед інструментів, які впроваджуються на підприємствах у роботі виділені: система стандартів, екомаркування товарів, екологічний маркетинг, екологічний облік та аудит, екологічна прозорість, інформаційні інструменти.

Розрахунок економічних показників ефективності проекту, який ми віднесли до сфери екобізнесу, показав, що екологічне підприємництво може бути перспективною і прибутковою справою, а головне здатне вирішувати сучасні проблеми екології.

Список використаних джерел:

1. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі; [пер. з англ.] – К., 2002. – 312 с.
2. Екологічний менеджмент і аудит: [навчальний посібник]. – [2-ге видання] / С.М Літвак та ін. – К.: ВД “Професіонал”, 2006. – 200 с. – С. 75.
3. Мягченко О. П. Основи екології Підручник / О. П. Мягченко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.
4. Основи стійкого розвитку: [навчальний посібник] / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
5. Охорона праці (Законодавство. Організація роботи): Навч. посіб. / За заг. ред. к.т.н., доц. І. П. Пістуна. – Львів: «Тріада плюс», 2010. – 648 с.
6. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент: [навчальний посібник] / В.Ф. Семенов, О.Л. Михайлюк, Т.П. Галушкіна та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с. – С. 245.
7. Шудренко І. В. Охорона праці в галузі : навч. посіб. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – 136 с.
8. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – ISBN 966-667-212-X.
9. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: [підручник]. / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника та к.е.н., проф. М.К. Шапочки. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2023. – 756 с. – С. 234.
10. Ракоїд О.О., Кудрявицька А.М. Безпека праці у захисті та карантині рослин Навчальний посібник для студентів за спеціальністю 202 Захист і карантин рослин. – К.: НУБіП, 2019. – 262 с.
11. Данилишин Б., Довгий С., Згуровський М., Програма розвитку: «Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку» – Київ, 2007 р. – 185с.
12. Дейнека О.Г., Омельченко Т.М., Ніяковський В.В. Екологія: навчальний посібник. – Харків : УкрДАЗТ, 2008. – 197 с.

13. Екологія : підруч. / [Дорогунцов С. І., Коценко К.Ф., Хвесик М. А. та ін.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 374 с.
14. Охорона праці та цивільний захист: Підручник / О. Г. Левченко, О. І. Полукаров, В. В. Зацарний, Ю. О. Полукаров, О. В. Землянська. За ред. О. Г. Левченка. – Київ: Основа, 2019. – 472 с.
15. Стратегія сталого розвитку: еколого-економічний аспект : навчальний посібник для здобувачів освіти закладів вищої освіти / І.В. Замула, Г.В. Кірейцева, І.В. Давидова, М.Б. Корбут, В.В. Травін. – Вид. 2-ге, доповн. – Електронні дані. – Житомир : Житомирська політехніка, 2023. – 192 с.
16. Бондар О. І. Заключний звіт з науково-дослідної роботи «Проведення аналізу стану реалізації регіональної екологічної політики» Згідно договору від 19.10.2012 № 143/270/10/2 / О. І. Бондар. – К. : Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, 2012. – 309 с.
17. Гімпель В.В. Еколого-економічне обґрунтування кластерних формувань для забезпечення сталого розвитку регіону : дис. ... канд. екон. наук / В.В. Гімпель; наук. кер. О.В. Шкарупа. – Суми : СумДУ, 2014. – 212 с.
18. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: [монографія] / Л.С. Гринів. – Л., 2001. – 240 с.
19. Грішнова О.А. Екологічний вектор соціальної відповідальності / О.А. Грішнова, В.П. Думанська // Економіка і управління. – 2011. – № 3. – С. 32–38.
20. Зубець М.В. Екологія: критична / М.В. Зубець // Голос України. – 2008. – № 109 (4359). – С. 6.
21. Кравченко М.С., Погорелов В.М. Екологічне підприємництво в Україні: сутність поняття, сучасний розвиток і перспективи цього виду діяльності в країні // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності №16, 2017
22. Лисенко Ю. Екологічний підхід до управління підприємством: проблеми і перспективи / Ю. Лисенко, А. Садеков // Економіка України. – 2003. – № 5. – С. 33- 40, с. 34.

23. Петрик О. Проблеми розвитку та здійснення екологічного аудиту в Україні / О. Петрик // Вісник податкової служби України. – 2004. – № 16. – С. 61-64, с. 61
24. Смоленніков Д.О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху сталого розвитку / Д.О. Смоленніков // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2013. – № 4. – С. 35–39.
25. Хвесик М. А. Реалізація національної стратегії сталого розвитку – перспектива цивілізаційного вибору України / М. А. Хвесик // Екологічно чисте виробництво – основа підвищення якості продукції на товарних ринках України: матеріали VIII Пленуму Співки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : Співка економістів України, 2013. – 228с.
26. Шкарупа О.В. Економічні проблеми формування портфеля еколого-орієнтованих інноваційних проектів в регіоні / О.В. Шкарупа, І.В. Бурич // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 6-8 травня 2014 р.: у 2 т. / за заг. ред. О.В. Прокопенко, О.В. Люльова. – Суми: СумДУ, 2014. – Т. 1. – С. 132-134.
27. Державної екологічної інспекції України. Режим доступу
28. <https://www.dei.gov.ua>
29. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
30. Конвенція про біологічне різноманіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/documen/convents/biodiv.htm>.
31. Норіцина Н.І. Екологічна безпека діяльності як індикатор соціальної відповідальності підприємства / Н.І. Норіцина // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (12 жовтня 2012 р.). – Київ: КНЕУ, 2012. – С. 309–311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/9127>

32. Підсумковий документ Саміту ООН зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications>
33. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
34. Скиданюк М. М. Історія виникнення екологічного моніторингу / Микола Михайлович Скиданюк // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://manyava.ucoz.ua>
35. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 р. / Екологічне законодавство України: Зб. нормат. актів [Відп. ред. І.О. Заєць]. – К.: Юрінком Інтер, 2022.
36. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року (<https://ips.ligazakon.net/document/T192697?an=1>)
37. Постанова № 1836/93 від 29 червня 1993 р. “Про добровільну участь промислових підприємств у системі менеджменту довкілля і екологічного аудиту”.
38. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 26.06.1991 р. / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>